

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Eğitim Fakültesi Dergisi (BAİBÜEFD)

Bolu Abant İzzet Baysal University
Journal of Faculty of Education

2024, 24(4), 2457 – 2490. <https://dx.doi.org/10.17240/aibuefd.2024.-1550686>

10K Kişilik Envanteri: Türk Dilinde Kişiliğe Yönelik Sözlük Yaklaşımı Üzerine Bir Ön Çalışma

10K Personality Inventory: A Preliminary Study on the Lexical Approach to Personality in the Turkish Language

Üzeyir OK¹

Geliş Tarihi (Received): 16.09.2024

Kabul Tarihi (Accepted): 30.11.2024

Yayın Tarihi (Published): 15.12.2024

Öz: Psikolojinin temel amaçlarından biri, insan davranışını anlamak, açıklamak, öngörmek ve kontrol etmektir. Bu amaç doğrultusunda ve özellikle örneğin, işe alımlarda eleman seçerken kişilik özellikleri insan davranışını tanımlayan temel birimlerden biri olarak kabul edilir. Kaygı, Dışadönüklük, Deneyime Açıklık, Geçimlilik ve Sorumluluk olarak adlandırılan 5 ana kişilik özelliğiyle kişilikteki özellikler yaklaşımı, literatürde uluslararası düzeyde yaygın olarak kullanılan ve iyi bilinen bir modeldir. Bu beş özelliğin paralel formları Türkiye ve diğer farklı ülke ve kültürel bağlamlarda geliştirilmiş olmasına rağmen, bu özelliklerin içeriği ve sayısı ekonomik olarak gelişmiş sosyal bağlamlar dışındaki ülkelerde yeterince sorgulanmamış ve tartışılmamıştır. Bu çalışmanın amacı, sözlük yaklaşımının prosedürünü kullanarak, Türkçe sözlük dağarcığında kişilik özelliklerini tanımlamak için kullanılan kelimelerin, içerik açısından beş faktör modelini doğrulayıp doğrulamadığını belirlemek ve ayrıca, bu beş özellik dışında başka özelliklerin olup olmadığını kontrol etmektir. Bu amaç doğrultusunda, nitel analiz yoluyla seçilen ve 352'de karar kılınan kişilik tanımlayıcı kelimelere verilen yanıtlar 1178 katılımcıdan toplanmıştır. Analizlerin sonuçları, beş faktör modelini doğrulamıştır. Ancak buna ek olarak, beş faktör modeli içerisine sıkıştırılması işlevsel ve anlamlı gözükmeyen *Merhametsizlik* (psychoticism), *Hırs-hedonizm* (greed & Hedonism), *Yumuşak huyluluk* (modesty), *Varoluşsal bütünlük* (existential integration) ve *Duygusal yönelim* (emotional orientation) şeklinde beş yeni kişilik ana boyutu daha gözlemlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Kişilik, Özellik, Sözlük, Beş Faktör, Kültür, Türkiye

&

Abstract: One of the basic aims of psychology is to understand, explain, predict and control human behaviour. Personality characteristics are deemed essential units of human behaviour for this purpose particularly when e.g., selecting candidate employees for related positions in employment and industry or recognizing a person for any other purposes. The trait approach to personality with 5 main personality traits, i.e. Neuroticism, Extraversion, Openness, Agreeableness and Conscientiousness is a well-known model in the literature that is widely used internationally. Although parallel forms of these five traits were developed, or adaptations were made in Türkiye and in other countries, as different cultural contexts, the content and the number of these traits have not been fully challenged and questioned in Türkiye. The aim of this study is, using the whole procedure of lexical approach, to determine whether words used in Turkish vocabulary to describe personality traits confirm the big-five model in terms of content or not; and additionally, to check whether there are traits other than five traits. To this aim, responses to 352 personality-describing words were collected from 1178 non-randomly selected participants. The preliminary analysis confirmed the big-five model. In addition, it provided 5 new factors which may not necessarily be squeezed into the big-five model but can be found in other personality theories: psychoticism, Greedy-hedonism, tender-mindedness, existential integration and emotional orientation.

Keywords: Personality, Trait, Lexical, Big-Five, Culture, Turkey

Atıf/Cite as: Ok, Ü. (2024). 10K Kişilik Envanteri: Türk dilinde kişiliğe yönelik sözlük yaklaşımı üzerine bir ön çalışma. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(4), 2457-2490. <https://dx.doi.org/10.17240/aibuefd.2024.-1550686>.

İntihal-Plagiarizm/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aibuelt>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University– Bolu

¹ Sorumlu Yazar: Prof. Dr. Üzeyir Ok, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, uzeyirok2002@yahoo.co.uk, 0000-0002-8202-350X

1. GİRİŞ

İnsanları tanımada, davranışlarını anlamlandırmada ve önceden kestirmede, kişilerin bir işe uygunluğunu değerlendirmede insanın görece kalıcı özelliklerini temsil eden kişilik türlerini tanımının rolü büyüktür. Kişilik özelliklerine bakarak insanların bazı davranışlarını bir düzeye kadar tahmin etmek ve anlamlandırmak mümkündür. Kişilik araştırmalarının çıkış noktalarından biri davranışın zararlarından kaçınmak veya işlevsel davranışları artırmak amacıyla insanın davranışlarını açıklama, anlamlandırma ve önceden kestirme arzusudur. Diğer bir güdü de insanların yapabileceği yetenekleri konusunda fikir sahibi olarak onlar için en uygun çalışma alanlarının neler olduğunu belirlemektir. Kişilik çalışmaları insanların zevkleri ve tercihleri konusunda bilgi sahibi olarak onlara yönelik hizmetlerin yapılandırılmasında da kullanılabilir (Castelo-Branco vd. 2008).

Psikolojinin temel alanlarından biri olan kişilik türleri (types) ve özellikleri (traits) ve de bu türlerin diğer değişkenlerle ilişkileri konusunda çeşitli kuramlar çerçevesinde şimdiye kadar oldukça fazla çalışma yürütülmüştür. Yaklaşık son 50-60 yıllık süre içerisinde sözlükteki kelimelerden yola çıkıp geliştirilen “büyük beş kişilik özelliği” (bundan sonra *Büyük Beş* olarak isimlendirilecektir) kuramı (Allport, 1961; McCrae & Costa, 1987) (Kaygı, dışadönüklük, deneyime açıklık, geçimlilik ve sorumluluk) neredeyse evrensel olarak kabul görmektedir. *Büyük Beş* kişilik kuramı gerek tercüme/adaptasyon gerekse orijinal çalışmalar yoluyla Türkiye’de de yaygın biçimde ele alınmıştır (Somer, Korkmaz & Tatar, 2002). Türkiye’deki çalışmalar daha ziyade önceden kabul görmüş bu *Büyük Beş* kuramına bağlı kalınarak yapılmıştır. Gerçekten bu beş kişilik özelliği evrensel midir yoksa kültüre ve yöreye özgü kişilik türlerinde ve alt özelliklerinde (facets) ve ifade ediliş biçimlerinde farklılıklar var mıdır? *Büyük Beş* özelliğinin dışında kültüre özgü diğer özgün kişilik özelliklerinin de araştırılması ya da en azından kültürlerde bu özelliklerin nasıl ifade bulduğunun belirlenmesi önemlidir.

Bu çalışmanın amacı *Büyük Beş* kişilik özellikleri geleneğinde tartışılan 5 temel kişilik özelliğinin kültürel geçerliliğini Türkiye örneğinde test ederek bir tekrar yapmak (replication) ve bu ana 5 türden başka kişilik özelliğinin/özelliklerinin olup olmadığını belirlemektir. Bu amaçla, çalışmada Türk dil sözlüğü havuzunun tipik bir örneği olarak Türk Dil Kurum’un yayınladığı Türkçe Sözlükte yer alan ve kişilik özelliklerini nitelendirdiği düşünülen kelimeleri kullanarak kültüre özgü kişilik özelliklerini *Büyük Beş* modelinden etkilenmeden bağımsız biçimde araştırmak hedeflenmiştir.

1.1. Kişilik

Erken dönemde Allport (1961) kişiliği birinin ‘davranış, düşünce ve duygu özellikleri örüntüsünü temsil eden psiko-fiziksel bir sistem’ olarak tanımlamıştır. Kişiliğin temelde (doğumla gelen) *mizaç* ve (çevresel olan) *karakter* özelliklerinin bir araya gelmesiyle oluştuğu düşünülür. Daha çok genetik-biyolojik temele dayanan *mizacımızın* değişimi ve şekillendirilmesi güçtür. Diğer bir ifadeyle süregelen olan *mizacımız* olumlu ve olumsuz duygu örüntümüz ile eğilimlerimizi (disposition) temsil eder. İlişkilerde güvenme, çelişkili davranma ve kaçınma davranışları bunlardan en belirgin olanlarıdır. *Karakter* ise mizaca ilaveten sosyal iletişim ve eğitim yoluyla öğrendiğimiz alışkanlıklarımızı da ifade eden bir kelimedir. Karakter değiştirilebilir ve şekillendirilebilir bir özelliğe sahiptir.

Sonuçta kişilik birden çok bilim insanının tanımından yola çıkarak şöyle tanımlanabilir: *kişinin genetik ve çevre tarafından belirlenen, sosyal ortamlarda görece tutarlı ve değişmeyen mevcut ya da potansiyel içsel ve dışsal davranışlarının (düşünce, duygu, davranış, tutum) genel örüntüsünün (kalıplarının) toplamıdır* (Eysenck, 1947; Burger, 2008; Atkinson vd., 1999; Pervin, & John, 2001). Kişilik bilinç ve bilinçaltı düzeylerde olup bitenleri kapsar. Kişilikte değişim zordur, kısmidir ve (gerçekleşen değişim ise) görece uzun zaman alır ve de yaşam aşamalarında derin olmayan başkalaşımalar şeklinde meydana gelebilir (McCrae & Costa, 1987).

Kişilik, varoluşumuz konusundaki farkındalığımızı ifade eden *benlik* kavramından farklıdır. Bununla birlikte kişilik, ‘ben’ olarak algıladığımız şeyin dışavurumu, tezahürü olarak görülür. Benzer biçimde kişilik başkalarıyla olan ilişkiler bağlamında “ben kimim” sorusunun cevabı olan *kimlik* duygumuzdan

da farklıdır. Bununla birlikte kimliğimiz kişilik türlerimiz tarafından etkilenebilmektedir. Kişilik insanların *değer tercihlerinden* (Schwartz, 2007) de farklıdır ancak değerlerin, kişiliğin yargısal tarzda sözel olarak dışa vurulmuş hallerini temsil ettikleri ileri sürülebilir. Zira Schwartz tarafından geliştirilen değerler modelinin kişilik özellikleriyle tamamen örtüştüğü ileri sürülmektedir (Roccas, Sagiv, Schwartz, & Knafo, 2002). Örneğin, geleneksel değerler, yaratıcılık, hazcılık, başarı peşinde koşma veya evrensel değerler kişiliğin tezahürleri olarak görülmelidir. Bu değerler kişiler için onların ne derece önemli olduğunu belirtir ancak zorunlu olarak onlarda bu değerlerin bulunduğunu göstermez. Bu değerler kişilerin hedefleri arasında yer alabilir.

Yukarıda belirtildiği gibi insan kişilikleri kaygınlık, içedönüklük vs. gibi özelliklerle isimlendirilmektedir. Peki, bu kişilik özellikleri insanlarda nasıl bulunur? Sınıflandırma bakımından her bir bireyi öne çıkaran ve onun kişilik özelliklerinin toplam örüntüsünden meydana gelen bir *ana (cardinal) kişilik profilinden* söz edilebilir (Allport, 1961). Ardından kişi *dışa dönüklük* gibi daha belirgin bir ana kişilik özelliklerinden biri ile öne çıkabilir. Bu belirgin ana kişilik özelliklerinin, birkaç maddeyle ölçülen (dışa dönüklüğün *sosyallik yönü*) gibi daha da küçük *alt boyutları (facets)* bulunur. Son olarak bu sosyallik yönünü temsil eden birkaç maddeden her biri (örneğin *cemiyet toplantılarına katılmayı sevme*) bir cümleyle ifade edilen tek maddelik *göstergeler (indicators)* olarak belirtilir.

İnsanları sadece kişilik özellikleriyle tanımak ve onların davranışlarını kestirmek mümkün değildir. Zira insan sürekli yeni şeyler gören ve öğrenen bir varlıktır. Yine bazı insanlar hayatında düşünce, tutum ve davranışlarını derinden etkileyen travma veya ruh sağlığı sorunları gibi olumsuz deneyimler yaşarlar. Bunlar tek tek bizleri etkileyebilmekle birlikte en önemlisi bu faktörler dinamik biçimde etkileşim haline girerek insan davranışını, kişiliklerini ve tepkilerini son derece karmaşık hale getirebilmektedirler.

Kişilik özellikleri iki taraflı olarak düşünülür. Örneğin kişi düzenli-dağınık uçlardan birine yakın olabilir. Kişilik özellikleri çoğu kez doğru-yanlış ya da sağlıklı ya da sağlıksız olarak tasvir edilmez. Zira insanlar bu özelliklere yatkın olarak dünyaya gelirler. Ancak bazı kişilik özelliklerinin diğerlerine göre daha sağlıklı/pozitif veya daha az sağlıklı/negatif olma *potansiyeline sahip olduğu* ileri sürülebilir (Adler, 1918 ve Horney, 1945). Genetik yapının kişilik özelliklerindeki etkisi yüksektir. Kişilik özelliklerinin bazılarında mizacın etkisinin daha fazla, diğerlerinde ise öğrenmenin etkisinin daha yüksek olabileceği tahmin edilmektedir.

Özetlemek gerekirse kişilik, benlikten, kimlik algımızdan, tutumlarımızdan, duygu durumlarımızdan, alışkanlıklarımızdan, ruhsal sağlığı bozukluğu hallerinden, uyuşturucuların oluşturduğu hallerden, değer tercihlerinden (onlarla etkileşimsel bakımdan iç içe görülmesi kaydıyla) ayırt edilebilir bir yapıya sahiptir. Böylece kişiliğimiz, kendimize özgü, yaşam olaylarıyla dinamik bir etkileşimde bulunan hiyerarşik ve de karmaşık bir yapılanma sonucu oluşan dışarıya vurduğumuz tepkilerimizde gözlemleyebildiğimiz özelliklerimiz olarak ortaya çıkmaktadır.

1.2. Kişilik Kuramları

Kişilik eski tarihlerde kimyasal özellikler (kan, balgam, sarı ve siyah safra) (Hazar, 2006), beden yapısı biçimleri (ektomorf, mezomorf, ektomorf) (Sheldon, 1970) üzerinden sınıflandırılmıştır. Günümüzde kişilik tipleri/özellikleri psikoloji ekollerine göre farklılar sergilemektedir. Bu ekollerden bazıları doğrudan kişilik türü üzerinde durmasa da geliştirdikleri insan tipolojileri kişiliğin yerine kullanılacak özellikler taşıyabilmektedir. Yine bu ekollerden bazıları bir kavram kullansa da diğerleri aynı özelliği farklı kavramla açıklayabilmektedir. Aşağıda mevcut kişilik kuramlarının bir özeti yer almaktadır.

Psikodinamik yaklaşım kişiliği, anlık doyum peşinde koşan biyolojik nitelikli cinsel (veya yaşam) enerjisinin (*id*), toplumun aile içi sosyalleşme aracılığı ile empoze ettiği içselleştirilmiş *normların* (*superego*) ve bu ikisi arasında yaşanan çatışmayı *gerçeklik* ve *rasyonellik* prensibi temelinde düzenleyici rolü ile benlik (*ego*) algısının oluşturduğunu ileri sürer. Davranışlar kişilik diye bir kavramı olduğu gibi kabul etmez, onun yerine bireylerin davranış örüntülerinin günlük hayattaki pekiştirilmiş ve koşullanmış (yani sonradan öğrenilmiş) davranışlar sonucu oluştuğunu belirtir. İnsancıl yaklaşım ise insanın doğasının olumlu olduğunu ve uygun koşullar sağlandığı takdirde otomatik olarak olumlu yönde gelişmeye yönelik kurgulandığını ileri sürer. Böylece kişiliğin, insanın ihtiyaçlarına göre içinde bulunduğu gelişim aşamalarının öz-saygı edinme, kendini gerçekleştirme gibi ihtiyaçlarının belirlediğini ileri sürer. Kısaca insanların davranışlarının onların temel ihtiyaçları ve motivasyonları çerçevesinde şekillendiğini savunur.

Bilişselci yaklaşım ise kişiliğin, bireylerin çevreleri ile etkileşim halinde iken bilişsel olarak oluşturdukları kurguları (constructs), çarpıtmaları, algıları, dikkatleri, bellekleri, problem çözme ve karar verme mekanizmaları üzerinden oluştuğunu belirtir. Yani bu yaklaşım kişiliğin bir bilişsel kurgu meselesi olduğunu ve algı biçimleri üzerinden şekillendiğini ve temsil edildiğini vurgular. Genetik yaklaşım bir tipoloji sunmak yerine kişiliğin biyolojik ebeveyninden nasıl miras olarak alındığını ve kişiliğin genetik kodlar tarafından etkilenişini açıklamaya çalışır (Penke, Denissen, & Miller, 2007). Benzer biçimde fizyolojik yaklaşım ise insan davranışlarının serotonin, dopamin vb. gibi kimyasal oluşumların ve salgıların azlığı-çokluğu ve kimyasal birimlerin işlenmesine aracılık eden sinir sistemleri tarafından nasıl etkilendiğini, beynin belirli bölgelerindeki gelişme veya bozulmanın ne tür davranışlara yol açtığını ortaya koymaya çalışır.

Son olarak bu çalışmanın da kuramsal çerçevesini oluşturan *özellik* (trait) yaklaşımında ise kişilik, bireylerin sergiledikleri davranışların sınıflandırılması üzerinden tanımlanır. İnsan davranışlarının gözlenebildiği en iyi kaynaklardan birinin sözlükler olduğunu ve böylece insanlar arasında yaygın olan kişilik özelliklerinin orada yer alan kişilik betimleyen kelime dağarcıklarının insan davranışlarındaki karşılığını bularak ortaya konulabileceğini belirtir.

1.3. Büyük Beş Kişilik Özelliği Geleneği ve Diğer Özellik Önerileri

Büyük Beş özellik yaklaşımının etkili öncülerinden biri belki de ilki 1930'lardan itibaren psikolojik araştırmalar yürüten Allport olmuştur (Friedman ve Schustack, 2003). İlk olarak Francis Galton, dil ve kişilik arasındaki ilişkiye duyduğu ilgiden dolayı bir sözlük kullanarak kişiliği tanımlayan sözcükleri belirlemiştir. Galton'dan sonra Allport, sistemli bir biçimde kişiliği tanımlayan kelimeleri organize etmiş ve 4500 kelimele bir liste oluşturmuştur. Ancak ampirik bir araştırma yürütmemiştir. Allport'tan sonra Raymond Cattell faktör analizinin de keşfi ile Allport'un listesi üzerine çalışarak 16-kişilik faktörlü kişilik envanterini oluşturmuştur (Cattell, 1970). Fakat zaman içinde yapılan çalışmalarla araştırmacılar kişiliği tanımlayıp sınıflandırmanın farklı yollarını da belirlemişlerdir (akt. Maltby, 2010). Nihayetinde günümüz kişilik çalışmalarına bakıldığında en fazla kabul gören modelin *McCrae ve Costa'nın* (1987) şekil verdiği beş faktörlü kişilik modeli olduğu görülmektedir. Onlar diğer kişilik özelliklerinin bu beş faktöre indirgenebileceğini yani onların içinde değerlendirilebileceğini savunmuşlardır.

Yapılan çalışmalara baktığımız zaman kişiliğin beş faktörlü modelinin farklı çalışmalarda tekrar tekrar doğrulandığı görülmektedir. Bu 5 faktör yukarıda da değinildiği gibi (1) Kaygı (2) dışadönüklük, (3) deneyime açıklık (kültür veya zeka olarak da ifade edilmektedir) (4) geçimlilik/yumuşak başlılık ve (5) sorumluluk olarak tanımlanmıştır (McCrae ve Costa, 1985; 1987; Hofstee, Raad ve Goldberg, 1992). Bu beş faktörün bulunmasının ardından araştırmacılar bireylerin bu faktörlerdeki konumlarının hayatlarındaki diğer alanlarını nasıl etkilediğini ölçmeye çalışmışlardır. Bu alanlara eğitim (Chamorro-Premuzic vd., 2015), iş (Caldwell ve Burger, 1998; Eggers, 2000), dini yönelim ve cinsel tercihler (Rowatt ve Schmitt, 2003) örnek gösterilebilir.

Biraz daha detaylı ifade etmek gerekirse, *Büyük Beş* kişilik özellikleri ve alt boyutları her bir özellik çift taraflı olmak üzere aşağıdaki gibidir (McCrae, & Costa, 1987).

Kaygınlık-Duygusal Dengelilik: Kaygılı (tedirgin) – sakin (rahat); kolay sinirlenen – kolay öfkelenmeyen (durgun); depresyon (umutsuzluk) – iyimserlik; sosyal kaygı (çekingenlik) – sosyal çekincesiz; kontrolsüz davranış (ya da kolay dürtüye kapılma) – dürtüsünü kontrol eden; strese yenilme (kolay pes etme) – strese dayanıklı. Eski çağlarda Hipokrat'ın öfkeli ve melankolik olarak nitelendirdiği özelliklerle muhtemelen bu boyut kastedilmiştir. Yine kötümserlik kişilik özelliği de bu boyutta yer almaktadır.

İçe dönüklük-Dışa dönüklük: Sıcakkanlılık (sıcak, içten, yakın) – uzak olma (resmi); sosyallik (kalabalıktan hoşlanır) – tek kalmayı tercih etme; baskınlık (dobradır, fikrini açıkça ortaya koyar) – geri planda kalmayı tercih etme; hareketlilik (enerjik, yerinde duramama) – acelesizlik (sakinlik, yavaşlık); heyecan arama – sükunet; neşelilik (coşku) – ağırbaşlılık. Hipokrat'ın sıcakkanlı-soğukkanlı boyutu muhtemelen bu boyutla ilgilidir. İlaveten, iyimserlik, işbirlikçilik (veya tersi kendi-yönelimli) boyutlar da bu boyutla açıklanabilir.

Deneyime Açıklık – Muhafazakarlık: Hayal gücü (yaratıcı) – âna ve gerçeğe odaklı; estetik eğilim (sanatı ve güzelliklere odaklanmayı sevme) – sanata ilgisiz; duygulara önem verme (empati) – duyguları önemsememe; deneyime açıklık (çeşitli ve yeni şeylerden hoşlanır) – bildik olanı yeğleme; zihinsel merak (entelektüel merakı fazla ve çeşitli) – dar kapsamlı merakları olma; açık görüşlülük (değerlerini gözden geçirmeye açıklık) – muhafazakarlık (dogmatik).

Geçimlilik-Geçimsizlik: Başkalarına güven duyma – kuşkucu (güvensiz); açık sözlülük (samimilik) – dikkatli konuşma (gerçeği esnetme); yardımseverlik – hayır işlerinden kaçınma; uyum (çatışmada geri duran, itaat eden) – saldırgan (rekabetçi); alçakgönüllü (gösterişsiz) – üstünlük hissi; yumuşak başlılık (yufka yürekli, merhametli) – inatçı (mantık merkezli, nesnelci).

Sorumluluk-Dağınıklık: Beceriklilik duygusu (etkili) – sık sık hazırlıksız yakalanma; düzen (derli, toplu) – düzensizlik (dağınıklık); göreve bağlılık (güvenilir, vicdanlı) – zorunlu işlere kulak asmama; başarıma güdüsü yüksek – başarılı olma güdüsü düşük; öz-disiplin (başladığı işi tamamlama) – erteleme (dikkati dağınık); işe başlamadan ayrıntılı düşünme – aceleci (düşünmeden karar verme).

Son zamanlarda *büyük beş* modelinde *Dürüstlük-Alçakgönüllülük* boyutunun ihmal edildiğini ileri süren hexaco (6 faktörlü kişilik) yaklaşımı modele bu boyutu eklemiştir. Bu yapının içerisinde *dürüstlük, etik/ahlakilik, içtenlik, adil olma, tok gözlülük, mütevazulukla, pro-sosyallik* boyutları bulunmaktadır (Ashton, & Lee, 2007; Lee, 2005; Lee, Ashton, 2006; Lee, 2005; Ashton, 2014; Thielmann vd., 2020).

Rushton ve Irwing (2009) ise bu beş boyutu (a) *durağanlık* (stability) (yani düşük *kaygınlık*, yüksek *sorumluluk* ve yüksek *geçimlilik*) ve (b) *esneklik* (plasticity) (yüksek *dışadönüklük* ve yüksek *deneyime açıklık*) diye iki uçlu ama tek kişilik özelliği ile açıklamaya çalışmıştır.

Büyük Beş modelinde doğrudan yer almayan ancak ondaki özelliklerden en azından bazı bakımlardan farklı olduğu öne sürülen ve özel olarak vurgulanan diğer kişilik özelliklerine (bkz. Saucier & Goldberg, 1998) ve doğrudan kişilik özelliği olmayan kişilik özelliklerini etkileyebilecek ruh sağlığı özelliklerine aşağıda Tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1.

Literatürde Büyük Beş yaklaşımından yer alandan farklı ifade edilmiş kişilik özellikleri veya kişilik özelliği yerine geçebilecek özellikler

Model	Boyut	Boyutun içeriği
Psikobiyojik model (Cloninger, 1987) (Ayrıca öz-aşkınılık için bkz. Levenson, Jennings, Aldwin, & Shiraishi, 2005)	Yenilikçi	Yeni deneyimler, heyecanlar arama ve dürtüsel davranış sergileme, risk alma ve heyecan arama (<i>deneyime açık olma benzeri</i>)
	Zarardan kaçınıcı/risk almayan. Kaçan (flight)- risk sever	Kaçınmacı, sorun yokmuş gibi davranma, başını kuma gömmüş gibi yaşama (<i>içe dönüklük benzeri</i>)
	Ödül-bağımlısı	Sosyal bakımdan duyarlı, sıcak, sosyal benimsenmeye önem veren (<i>dışa dönüklük benzeri</i>)
	Israrıcı/azimli	Zorluğuna ve yorucu olmasına rağmen bir işi sürdürme becerisi (<i>sorumluluk benzeri</i>)
	Kendi-yönelimli (self-directedness)	Hedefe ulaşmak için kendi belirlenimci olan, davranışını kontrol edebilen, düzenleyebilen ve uyum sağlayan (kısmen <i>deneyime açık olma benzeri</i>)
	İşbirlikçilik	Başkalarına yönelik, empati, yardımseverlik ve sosyal tolerans (<i>geçimlilik benzeri</i>)
Cannon, 1929	Öz-aşkınılık (self-transcendenc)	Maneviyata eğilimi, kendini evrenin bir parçası görme, doğa ile bütünlük deneyimleyen. Yüksek içsellik, geçmiş ve gelecekle kendini yüksek düzeyde bağlantılı görme. Dindarlık, manevi adanmışlık, ruhanilik
	Savaşan, Kaçan, Donan, Dalkavuk	Tehdit karşısında <i>savaşan, kaçan, donan, yalvaran</i> (dalkavuk)
Rotter, 1966	İç-dış kontrol odaklılık	Kendi bildiğini yapan – el ne derci; fail/sorumlu benim – sorumlu harici koşullar
Cattell, 1946	İktisatlı (frugality)	Ekonomik, çok biriktirip çok az harcayan
Martin, 2003	Espritüel (sense of humor)	Komik, zekice esprileri olan, espritüel
Freud, 1923 (yine bkz. Holt, 1989)	Cinsellik	Id (şöhret elde etme, para kazanma vb.)
	Muhafazakâr	Geleneksel, Süperegö (ahlak, vicdan, sosyal normlar)
	Rasyonel	Ego (sakin, olgun, mantıksal)
Adler, 1918	Güç düşkün (ruling type)	Üstünlük ve güç sahibi olma arzusu, hükmedici. İnsanlara karşı agresif ve dominant. (Bazen alkoliklerde ve uyuşturucu kullananlarda olduğu gibi aynı gücü kendilerine yöneltebilirler). (Psikotizme ya da otoriteryanlığa benzemektedir).
	Kendi işini gördüren	Görece pasif olan, sorunlarını çözmek için çok az çaba harcayan buna karşılık kendi çekiciliğini kullanarak insanlara kendi işini gördürmeyi sağlayan çıkarıcı/kullanıcı
	Pro-sosyal	Yaşamı güvenle karşılayan, toplumun ve başkalarının gelişmesini isteyen, başkalarıyla birlikte çalışmaya hazır, sosyal olarak faydalı.
Horney, 1945	İnsanlara bağımlı	Mutlaka çevresinde birilerin olmasına ihtiyaç duyan, kendini geri planda tutan, boyun eğen, becerilerini değersiz gören, eleştiriye tahammülü olmayan
	Agresif	Güç, sosyal tanınma, övülme, başarma ve prestij düşkün olan, başkalarını güvenilmez bulan, katı, duygusal olmayan, ilişkilerde kötü olan, saldırgan
Karanlık Üçlü (Dark triad)(tamamı psikotizminin açılımı) (Altan, 2017; Christie, & Geis, 1970). Raskin & Hall, 1979)	Narsisizm Makyavelizm Psikopati (ve sonradan Sadizm)	<ul style="list-style-type: none"> Kendini aşırı beğenen, ben merkezli, kendini öven/narsistik, (egotistical), kendiyile ve yaptıklarıyla övünen, kendini üst makamlara layık görüp başkalarını aşağı gören (conceited, snobbish). (Bu çalışmada hırs-hedonizm'e karşılık gelen). Sinsi, aldatıcı, manipülatif (başkalarını kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirme, kontrol etme veya etkileme eğilimi), empati yoksunu, ahlaki kurallar konusunda umursamaz Anti-sosyal davranış, dürtüsellik, bencillik, başkasının duygusunu önemsemeyen ve duygu körü, pişmanlık duymayan. kendi çıkarları

10K Kişilik Envanteri: Türk Dilinde Kişiliğe Yönelik Sözlük Yaklaşımı Üzerine Bir Ön Çalışma

(10K Personality Inventory: A Preliminary Study on Lexical Approach to Personality in the Turkish Language)

		• için başkalarını kullanmayı meşru gören, manipülatif • Başkalarına acı ve ıstırap çektirmekten ve onları aşağılamaktan zevk duyan
Adorno et al., 1950; Hunsberger, 1996	Otoriteryan	Konvansiyonel, otoriteye boyun eğen ve grubuna ait görmediklerini dışlayan
Horney, 1945	İnsanlara uzak	İnsanlara uzak, kendi kendine yetmeye çalışan, mükemmeliyetçi, yalnız, gizemli, anlaşılmadığını düşünen (içe dönüklük ve mükemmeliyetçilik sentezi)
	Yüksek güvenli	Esnek, becerilerine güvenen, başkalarına güvenen, kendi benliklerinden emin olan tip
McCrae, & Costa, 1985	Zeka	Zekanın bir kişilik özelliği olup olmadığı konusu tartışılmaktadır ancak son dönem araştırmaları zekayı bir kişilik özelliği olduğunu vurgulamaktadır. Zeka daha geniş bir kişilik türünün, sorun çözme ve yaratıcılık alanına yansımaları olarak görülebilir. Zeka yaratıcılık ya da hayal genişliğinin (deneyime açıklık), mükemmeliyetçiliğin, beceri duygusu ve acelecilik üçlüsünün ortak sentezlenmesi sonucu oluşan bir özellik olabilir
A-Tipi ve B Tipi (Friedman and Rosenman, 1974; Batıgün & Şahin, 2006)	Aceleci	Sabırsız, aceleci, hızlı çalışan ve konuşan, hiperaktif, zamanla yarışan, başarı yönelimli, sabırsız ve kolay öfkelenen, aynı anda birkaç işi birden yapmaya çalışan. "Miktar" (para, başarı ve sorumluluk) kavramını başarılarının göstergesi olarak kullanırlar ve nitelikten çok niceliğe önem verirler. Aşırı düzeyde rekabetçi. Karşısı B-Tipi rahat, sabırlı, gidişata bırakan
	Ağırbaşlılık	Rahat, sabırlı, somut/gerçekçi, mükemmeliyetçi (bu çalışmadaki mükemmeliyetçi ve duygusal karşıtlığının sentezi)
C Tipi (Temoshok & Dreher, 1992)	Kontrollü	Net, rasyonellik, mantık arayan, mantığı duyguya önceleyen (bu çalışmadaki duygusal yönelimlilik karşıtı ve mükemmeliyetçilikle yakından ilgili)
D Tipi (Denollet, 2005)	Üzüntülü	Pek çok yerde olumsuz duyguya sahip olur fakat reddedilmekten ve beğenilmemekten korktuğu için bu olumsuz duyguları ifade etmektan kaçınırlar. Bu kişiler, utanma, daha fazla duygusal problem, depresyon, kaygı, kendinden şüphe etme, doyumsuzluk, stres, sosyal yalnızlık, düşük özgüven ve kaçınma yaşarlar. Başkalarından az destek gördükleri için sizi de olumsuz etkilerler. Kaygı tanımına benzemektedir.
DSM V (American Psychiatric Association, 2013)	10 kişilik bozukluğu	Kişilik bozuklukları ruh sağlığı bozukluğu adları olsa da uzun süreli hafif durumları kişilik özellikleri ile ilintilendirilebilir. Aşağıda ilgili olabilecekleri düşünülen kişilik özellikleri parantez içinde belirtilmiştir. Paranoya (Kaygı), anti-sosyal (psikotizm), borderline (Kaygı), histriyonik (hazcılık, düşük sorumluluk, yüksek dışadönüklük), narsistik (psikotizm), kaçınmacı (düşük dışadönük), bağımlılık (psikotizm, düşük sorumluluk), takıntılı-zorlanımlı (mükemmeliyetçilik ve kaygı), şizoid (yüksek içe dönüklük), şizotipal (içe dönük ve deneyime açıklık birleşimi)
DSM V (American Psychiatric Association, 2013)	Travmatik stres sonrası bozuklukları	Aşırı teyakkuz hali, kaçınmacı, duygusal donmuşluk (duyguyu ifade edememe), aniden bastırılan düşünceler, başkasına güvenememe, düşük öz saygı, sık duygu durumu değişikliği, kendine zarar verici davranışlar, günlük işleri yürütmede zorluk (bu da bir kişilik türü olmasa da insanlar üzerinde derin ve uzun süreli etkileri olduğu için onları tanımda dikkate alınması gerekir. Burada sergilenen semptomlar kaygıya benzemektedir)

Unutulmamalıdır ki kişilik özelliklerinin çoğu tek tek kişilerle çalışılarak elde edilen özellikler olmadığından, grupların eğilimlerinden elde edilen sınıflandırmalar olduğundan tek tek insanları bunlardan tek kalıba sokmak uygun değildir. Bu yüzden 'kişilik tipi' yerine kişilik 'özelliği' kelimesini kullanmak yerindedir. Örneğin, bir kişi ağırlıklı olarak geçimliliği ile ön plana çıkar, diğer taraftan sorumluluk boyutunda dağınıktır, içe dönük-dışa dönük olmada ortadadır, kaygılı olma bakımından bir yönüyle sakin diğer yönüyle dürtüseldir, deneyime açık olma yönüyle de deneyime açık olabilir.

Kişilik boyutları içerikleri itibarıyla yani alt boyutlardan bazılarının bazen hangi ana özellikte yer aldığı konusu tartışma konusu olabilmektedir. Diğer taraftan, bu özelliklerin kendileri veya alt boyutları farklı yazarlar tarafından farklı kelimelerle de isimlendirilmiş olabilir. Örneğin dışa dönük kişilerde aynı zamanda maceraperest olma özelliği de bulunur. Geçimliliğin alt boyutu olan *itaat etme* başka bir kuramda *otoriteryan* ana boyutunun alt boyutu olarak yer alır. Yine Cattell suçlu hissetme eğilimli – pişkin; gergin – rahat; güçlü – zayıf benlik ile etkin sorun çözme alt boyutlarını yukarıda yer alan *kaygı – sakin* ana boyutunda ele almıştır (Cattell, 1970).

Kişilik özelliklerini her ne kadar daha sağlıklı ve daha az sağlıklı olarak niteleyenler olmuş olsa da bu özellikler temelde bir ruh sağlığı sorunu değil, doğal insan özellikleridir. Belki bir özelliği (örneğin kaygınlık) aşırı düzeyde sergileyen kişi ruh sağlığı bakımından sorun yaşıyor olabilir. Örneğin, uyumsuzluğun aşırısının ruhsal bozukluk olan psikotizm (psikotisizmden farklı) ile bağlantılı olabileceği gibi.

1.4. Türkiye’de Geliştirilen ve Türkçeye çevrilen/uyarlanan Kişilik Ölçümü Çalışmaları

Türkiye’de yapılan kişilik çalışmaları kabaca, (a) daha önceden Türkiye dışında yapılan kişilik ölçeklerinin Türkçeye tercüme veya adapte edilmesi, (b) yurt dışında yapılan kişilik modellerinin Türkçede yer alan sıfatlarla veya ifadelerle doğrulanması ve (c) uluslararası alanda yapılan kişilik özelliklerinden farklı kişilik özellikleri geliştirme şeklinde sınıflandırılabilir. Kişilik testleri ve envanterlerinin Türkçeye çeviri ve uyarlama çalışmalarının özgün ölçek geliştirme çalışmalarından daha fazla sayıda olduğu ileri sürülebilir.

Türkiye dışında hazırlanıp Türkçeye adapte/tercüme edilen kişilik ölçekleri arasında Eysenck Kişilik Anketi – Gözden Geçirilmiş Kısaltılmış Formu (Karancı, Dirik ve Yorulmaz, 2007), Cervantes kişilik ölçeği: Çok yönlü eylemli kişilik ölçeği (Bal Demirgöz ve Şahin Hotun, 2011); Afektif Sinirbilim Kişilik Ölçekleri (Brienza, Zennaro, Vitolo, & Andò, 2023; Özkarar-Gradwohl vd. 2014), Büyük-Beş Envanteri (Karaman, Doğan ve Çoban, 2010), Büyük Beş (Tatar 2017) Boyutlandırılmış Beş Faktör Kişilik Envanteri (Bulut ve Yıldız, 2018). Rammsted ve John (2007) tarafından geliştirilen on maddelik Beş Faktör Kişilik Ölçeği (Horzum, Ayas ve Padır (2017) ve HEXACO (Tatar, 2021) gibi çalışmalar yer almaktadır.

Türkiye’de seçilen örneklemeler üzerinden halen var olan modelleri doğrulayıcı yeni geliştirilen kişilik ölçüm çalışmaları arasında aşağıdakiler sayılabilir: Bacanlı, İlhan ve Aslan (2009), Somer ve Goldberg (1999), Tatar (2016), Somer, (2004); Somer (1998) ve Tatar (2018a, 2018b) sıfatlara dayalı olarak *Büyük Beş* modelini doğrulamışlardır.

Yaygın kişilik özelliklerine göre yeni bir kişilik özelliği öne süren çalışmalar yok denecek kadar azdır. Şahin ve Danışman’ın (2017) geliştirdiği *yaratıcı* kişilik ölçeği, 5 faktörlü kişilik modelinin kapsamadığı, bireylerdeki *yaratıcılık* özelliğini ölçtüğü ileri sürülmektedir. Bu çalışmada ölçülen yaratıcılığın 5 faktörlü modeldeki deneyime açıklık ile pozitif korelasyon gösterse de deneyime açıklığın bu özelliği tam olarak kapsayamadığı ileri sürülmüştür.

Türkiye’de geliştirilen kişilik envanterlerine baktığımız zaman da hemen hepsinin 5 faktörlü model geleneğine dayandığını görüyoruz. Yine yukarıda 5 faktörlü ve 6 faktörlü modele getirilen eleştirilere baktığımızda literatürde kişiliği daha geniş kapsamlı şekilde ölçecek bir kişilik envanterinin eksikliğinin olduğunu söyleyebiliriz. Bu sebeplerle hem Türk toplumunun kültürel özelliklerini göz önünde

bulunduran hem de kişiliği daha kapsamlı bir şekilde ölçen daha fazla kişilik envanteri çalışmalarına ihtiyaç olduğu söylenebilir.

Büyük Beş yaklaşımının bazı sınırlılıklarına değinmek gerekir. *Büyük Beş* çalışması öncelikle bir sosyal örneklem çalışmasıdır (nomothetic). Yani kişilik özellikleri kitlelerden topluca verilen cevaplardan elde edilir. Böylece elde edilen kişilik özelliklerine bir kişide birbirinden kopuk şekilde bağımsız odaklanma vardır. Oysa kişilik özellikleri birlikte ve bir kişide dinamik olarak nasıl yer aldığı üzerinde durulması (idiographic) kişilikle ilgili daha gerçekçi bir resmin elde edilmesine yol açar. Buna bağlı olarak bir bireyin kişilik özelliğinin örneğin iki başat (bazen birbiriyle çelişkili) ana kişilik özelliği tarafından eş zamanlı olarak etkilenmiş olabileceğine vurgu düşük kalmaktadır. Diğer taraftan öz-raporlama (self-report) yönteminin kişinin kendisini algılamasından ibaret olduğunu ve dışarıdan nesnel bir ölçüm olmadığını (dolayısıyla bilişsel çarpıtmalar barındırabileceğini) göz önünde bulundurmak gerekir. Öz-raporlamada *sosyal istenirlik* olgusunun yaygın olarak bulunduğunu biliyoruz. Bir başka sınırlılık ise kişilik özelliklerinin davranışları yordama oranının düşük olduğunun (%10-20) belirtilmesidir (Mischel, 1968). Yani kişilerin kişilik özelliklerini bilmek onların hangi koşulda nasıl davranış sergileyebileceğini kestirmeye katkısı düşük olmaktadır.

Son olarak, kişilik özelliklerinin zengin yelpazesinin 5 ana kişilik özelliğine sıkıştırılmış olmasıdır. Yani kuram, sıkılaştırılmış (compact) olmak adına pek çok çeşitliliği modelin içine zorlamış olmaktadır. Örneğin geçimli olma ana kişilik özelliğinin içerisinde hem öfkellik hem de uça bulunana acımasızlık yer almaktadır. Bu çalışmada kişilikle ilgili ortaya çıkan faktör bileşenlerini daraltıp *Büyük Beş* gibi daha az sayıda ama yoğun kalıplara sokmanın uygulamadaki yararının sınırlı olabileceği göz önünde bulundurulmuştur. Zira *Büyük Beş*te yer alan her bir boyut ciddi genişliğe ve zenginliğe sahiptir. Bazen bu durum pratik anlamda yardımcı olmayabileceği gibi boyutun genişliğini tahmin edemeyen okuyucu için de konunun kapalı ve çok geniş kalmasına yol açabilecektir. Bilim çoğu kez bir sınıflandırma girişimidir ve bir sınıflandırmanın diğerinden daha doğru olduğunu iddia etmek de her zaman mümkün değildir.

Sonuçta görüldüğü gibi kişilik çalışmaları tek modelde sonuçlanacak gibi gözükmemektedir. Böylece bu alanda yapılacak yeni çalışmalar daima literatürde bir boşluğu doldurma potansiyeline sahiptir. Bununla birlikte tekrar (replication) çalışmalarının kişilik tiplerinin zamanla bir doyuma ulaşmasına yol açabileceği de ileri sürülebilir.

Bu çalışmanın amacı *Büyük Beş* kişilik özellikleri geleneğinde tartışılan 5 temel kişilik özelliğinin kültürel geçerliliğini Türkiye örneğinde test etmek ve *Büyük Beş* modeli tarafından baskılanmadan *Büyük Beş*ten başka kişilik özelliklerinin olup olmadığını incelemektir. Bunu yaparken de yöntem olarak Türk dil sözlüğü havuzunun tipik bir örneği olarak Türk Dil Kurumunun yayınladığı Türkçe Sözlükte yer alan ve kişilik özelliklerini nitelendirdiği düşünülen kelimeleri kullanarak kişilik özellikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada sözlük yaklaşımına bağlı olarak oluşturulan kişilik özellikleri havuzunda bir araya getirilen özellikler katılımcılar tarafından cevaplandırılmıştır

1.5. Araştırma soruları

- Büyük beş kuramı Türkiye bağlamında bir tekrar çalışması olarak yeniden doğrulanabilir mi?
- Büyük beş kişilik özelliğinden farklı olarak kültüre özgü başka kişilik özellikleri var mıdır?
- Büyük beş kişilik değişkenlerinin kültüre ve Türkçeye özgü farklı ifade ediliş biçimleri nasıldır?

- Büyük beş kişilik ölçeğinde yer alan beş boyutun Büyük Beş dışındaki kuramlardaki kişilik özelliklerini kapsayacak biçimde ana kişilik sayısının çoğaltılması mümkün müdür?

2. YÖNTEM

2.1. Örnekleme ve Uygulama

Normal koşullarda bir araştırmada 352 maddenin yer aldığı kişilik ölçeği maddelerinin açımlayıcı faktör analizini yürütmek için madde başına minimum 5 maksimum 20 kişi yer alması gerektiği belirtilir (örn. bkz. Zhao, 2024)). Minimum rakam üzerinden gidilirse $352 \times 5 = 1760$ katılımcı olması gerektiği anlamına gelir. Bu çalışmada toplam 1178 kişiye (742 [%63] erkek; 433 kadın [%36] ve 2 kişi cinsiyetini diğer olarak belirtmiş 1 kişi cinsiyetini belirtmemiştir) ulaşılmıştır. Buna rağmen analizin yürütülmesinin nedeni pek çok değişkenin (maddenin) aynı yapıyı ölçmek için tekrarlı tasarlanmış olmasıdır (Hutcheson ve Sofroniou, 1999). Çalışmada yer alan yaş dağılımı konusunda bir bilgi vermek gerekirse katılımcıların %59.4'ü (n=700) 15-24 yaş aralığında; % 16'sı (n=188) 25-34 yaş aralığında ve son olarak %24.6'sı (n=290) 34 yaş üzerinde yer almaktadır.

Araştırma verileri 2020-2023 yılları arasında ağırlıklı olarak çevrimiçi (online) ve düşük bir kısmı yüz yüze olarak toplanmıştır. Dolayısıyla çalışmanın örnekleme *uygunluk* (convenience) yöntemiyle elde edilmiştir. Anket ağırlıklı olarak İbn Haldun, Kastamonu ve Konya Necmettin Erbakan üniversitelerinde çoğunlukla lisans ve az sayıda lisansüstü öğrenim gören öğrenciler ve onların yakınları tarafından doldurulmuştur.

2.2. Veri toplama aracı

Kişilik Özellikleri Maddeleri: Kişilikle ilgili veriler literatürde belirtildiği gibi sözlük yaklaşımı çerçevesinde geliştirilen bir anket üzerinden elde edilmiştir. Yazar öğrencileri ve asistanları ilk aşamada Türk Dil Kurumunun yayımladığı Büyük Türkçe Sözlüğü (Türk Dil Kurumu, 2009) baştan sona inceleyerek kişilikle ilgili olabilecek kelimeleri bir araya getirdiler. İlk planda 3000'i aşkın kelime belirlenmiştir. İkinci aşamada nitel analiz yoluyla benzer kişilik özelliğini niteleyen kelimelerden oluşan kişilik grupları oluşturulmuştur. Ardından her grupta birbirine yakın ya da birbirinin eş anlamlısı olan kelimeler ile kişiliği nitelendirmediği düşünülen kelimeler bir grup öğrenci ve öğretim üyesi ile yürütülen tartışmalar sonucu elenmiştir. Bu süreçte titizlikle yürütülen uzun ekleme ve çıkarma sürecinden sonra kişilik özelliklerini nitelendirdiği düşünülen kelimelere görüşü alınan bazı akademisyen meslektaşların geri bildirimleri de dikkate alınarak son şekli verilmiştir. Son aşamada toplam 352 kelime veya kelimeler grubundan oluşan kişilik niteleyen sıfatların yer aldığı anket ortaya çıkarılmıştır. Demografik sorulardan (cinsiyet ve yaş) sonra katılımcılara "Aşağıdaki kişilik özellikleri hayatınızın geneli dikkate alındığında sizin yerleşmiş kişilik özellikleriniz arasında ne düzeyde bulunmaktadır?" şeklinde soru yönlendirilerek onların aşağıdaki soru seçeneklerini işaretlemeleri istenmiştir: *Hiç, az, orta, fazla ve çok fazla*. Örnek kişilik özellikleri maddeleri şunlardır: *sakin kalma, öfkesiz olma; zor zamanlarda ümidi hiç kesmeme; sinirlilik ve asabilik; inatçılık; hakkını arama; manevi yaşamı sevmeye*.

2.3. Analiz

Araştırmanın analizinde temelde açımlayıcı faktör analizi, korelasyon ve madde-toplam güvenilirlik analizi yöntemi kullanılmıştır. Madde sayısına göre katılımcı sayısı hala görece az olduğundan (n=1178), açımlayıcı faktör analizinde *scree plot* testi ve literatürde yer alan kişilik içerikleri dikkate alınarak ve daha da önemlisi çoklu faktör sayısı denemelerinden sonra ana kişilik faktörlerinin sayısının anlamlı olacak biçimde 10 olması gerektiğine karar verilmiştir. Diğer bir ifadeyle *Scree plot* testi faktör sayısının 9-11 arasında olabileceğini göstermektedir ki bulgular üzerine yapılan yinelemeli (iterative) analizlerin sonuçları üzerine yürütülen gözlemler sonucu bu sayısının 10 olmasına karar verilmiştir.

Bu ilk aşamada verilerin faktör çıkarımı için uygunluğu konusunda Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örnekleme yeterliliği ölçütü 0.93 değerini vermiştir. Bu değer 0.60'lık minimum eşişin oldukça üzerinde olup, örnekleme büyüklüğünün faktör analizi için yeterli olduğunu göstermektedir (Kaiser, 1974).

Ayrıca, Bartlett Küresellik Testi anlamlı çıkmıştır ($\chi^2(7140) = 76862.32, p < 0.001$). Bu da korelasyon matrisinin bir birim matrisi olmadığını ve faktör analizinin yapılabilmesi için değişkenler arasında yeterli düzeyde karşılıklı korelasyon bulunduğunu göstermektedir.

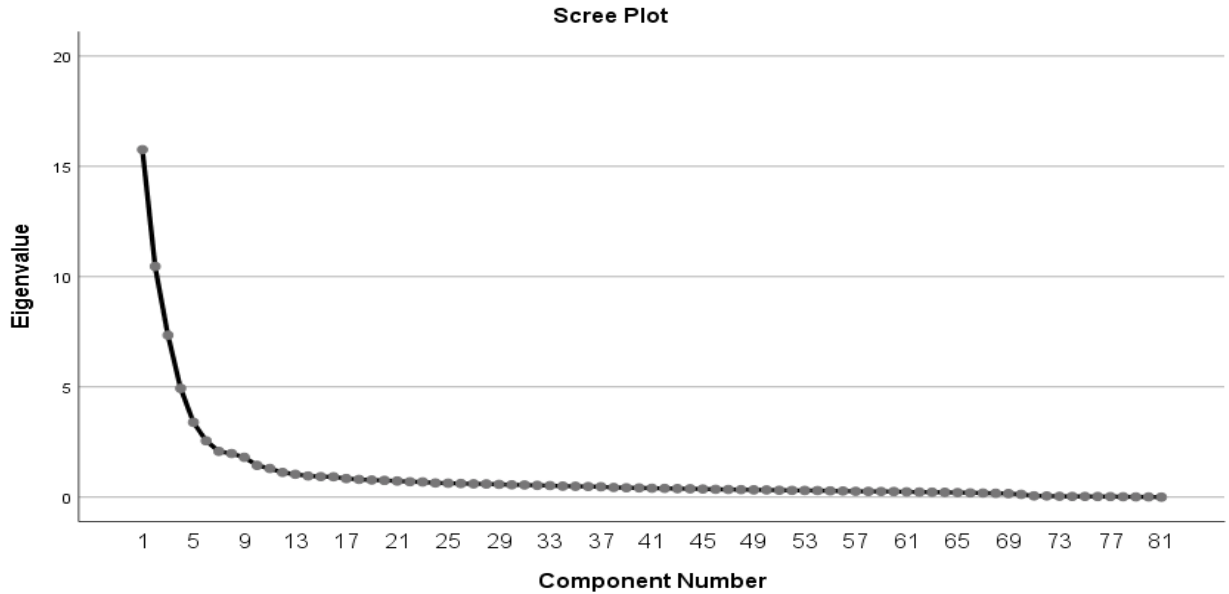
İkinci aşamada faktörlerden her birine dolan kişilikle ilgili kelime sayıları fazla olduğundan dolayı ve de en önemlisi alt boyutları belirlemek amacıyla 10 faktörden her bir faktöre dolan kişilik sıfatları yeniden ikinci bir açımlayıcı faktör analizine tabi tutulmuştur. 10 faktörden her birine ait ortaya çıkan alt boyutlara madde toplam (item-total correlation) analizi sonuçlarına da bakarak (güvenirlik analizi) son şekli verilmiştir.

Kuşkusuz her 10 faktörün hem alt boyut sayısı hem de toplam madde sayısı birbirinden farklı olduğundan bir standart sağlama amacıyla bütün boyutların madde sayısının toplamının bu çalışmada 12 olmasına karar verilmiştir. Bu 12 maddelik ölçekler ilgili faktöre giren maddeler arasından o faktöre en yüksek puan ile dolan maddelerden oluşturulmuştur. Doğrulayıcı faktör analizi ise ayrı bir örneklem gerektirdiğinden bir sonraki çalışmaya bırakılmıştır.

Sonuçta her bir ana boyutu 12 madde ile ölçecek biçimde (toplam 120 madde) her faktöre dolan maddelerden madde-toplam analizinde toplam ile en yüksek korelasyona sahip maddeler bir araya getirilerek ana boyutlar ölçülmüştür (bkz. Ek).

3. BULGULAR

352 maddenin açımlayıcı faktör analizi sonucunu gösteren tablo, toplam madde sayısı fazla olduğu için burada sunulmamıştır. Bununla birlikte 10 faktörü temsil eden ana boyutları ve bu ana boyutlara ait alt boyutları temsil eden alt ölçeklerin yer aldığı ikinci bir açıklayıcı faktör analizi sonucu aşağıda sunulmuştur.

Şekil 1. Ana ve alt boyutların açımlayıcı faktör analizinde ortaya çıkan yamaç birikinti grafiği (scree plot) görseli

3.1. Ana Kişilik Özellikleri ve Alt Boyutları

Aşağıda alt boyutların ana boyutlarla birlikte faktörlere dolumlarının yer aldığı tablo yer almaktadır.

Tablo 2.

10K kişilik özellikleri alt boyutlarının açımlayıcı faktör analizi sonuçları

	KA	MK	EJ	AS	VB	MZ	HG	YH	HH	DY
KAYGI (toplam)	.91									
Kaygı	.82									
Telaş	.75		.34							
Kuşku	.73									
Üzüntü	.68		-.30							
Karamsarlık	.68									
Dirençsiz	.66	-.46								
Rahatlık (-)	.66	-.46								
Kararsızlık	.66									
Suçluluk	.64									
İncinirlik	.64								.45	
Çekingenlik	.53		-.41	-.41						
Güvenememe	.36									
MÜKEMMELLİK		.86								
Çalışkanlık		.80								
Disiplin		.69								
Düzen/Titizlik		.66								
Detaycılık		.64								
Dayanıklılık		-.34	.61							
Ölçülü/Dengeli		.61						.40		
Kurallara bağlılık		.56								
Yetenek duygusu		.50	.30							
Ağırbaşlılık		-.46	.36						-.45	
İktisatlılık		.37								
ENERJİK			.87							
Çoşku			.74							
İçedönüklük(-)			.66							
Çok arkadaşlılık			.65							
Girişkenlik		.36	.60							
Sıcak kanlılık			.58					.52		
Acelecilik	.48		.54							
Mesafeli (-)			.52							
Tek iş yapma (-)			.37							
Hümanizm			.36						.33	

Tablo 2'nin Devamı			
ASİLİK			
		.89	
Asi		.73	
Eleştirelilik		.67	
İnatçılık		.65	
Öfke	.47	.62	
Uysal (-)	-.31	.60	
Çekinmezlik	-.31	.33	.59
İnsanları yönlendirme		.38	.52
Açıkgöz		.37	.36
VAROLUŞSAL BÜTÜNLÜK			
		.90	
Din		.85	
Tanrı		.78	
Ahlak	.30	.69	
Gelenek	.35	.69	
Modernlik (-)		.55	-.31
Pozitivizm (-)		.50	
MERHAMETSİZLİK			
		.79	
Hile		.67	
Vurdumduymazlık		.65	
Acımasızlık	.44	.61	
Duygusuzluk		-.35	.60
Aldatma		.56	.31
Yaramazlık	.34	.56	
Kontrolsüzlük	.36	.48	
HAYAL GENİŞLİĞİ			
		.91	
Güzel sanatlar (resim&heykel)		.75	
Özgürlük		.63	
Doğa sevgisi		.62	
Hayal genişliği		.60	
Dans & müzik		.58	
Şiir & edebiyat		.51	

Tablo 2'nin Devamı			
YUMUŞAK HUYLULUK			
	.35		.64
Mütevazı	.42		.62
Yardımsaver	.33		.56
Güvenilir	.38	-.38	.50
Empati	.39	.32	.44
HİRS&HEDONİZM			
			.83
Hırs			.78
Cinsel arzu			.59
Kanaatkarlık (-)		-.33	.50
Teknoloji sevgisi			.45
Narsistik öz-sevgi			.38
DUYGUSAL YÖNELİM			
			.91
Romantiklik			.73
Duygusal duyarlılık ("sulu göz")	.39		.67
İnce duygu		.49	.49
Gerçekçilik(-)	-.33	-.44	.46

Notlar: 1. Çıkarma Yöntemi: Temel Bileşen Analizi, Dönüşüm Yöntemi: Kaiser Normalizasyonlu Varimax. Dönüşüm 8 iterasyonda toplandı. 2. Tablonun yorumunun kolay yapılabilmesi için .30'un altında olan dolular tablodan çıkarılmıştır. 3. KA=Kaygı, MK=Mükemmeliyetçilik, EJ=Enerjik, AS=Asilik, VB=Varoluşsal bütünlük, MZ=Merhametsizlik, HG=Hayal genişliği, YH=Yumuşak huyluluk, HH= Hırs & hedonizm, DY=Duygusal yönelim

Belirlenen ana kişilik özelliklerinin alt boyutlar ve bu alt boyutları oluşturan maddelerin içerikleri dikkate alınarak tanımları aşağıda sunulmuştur.

Kaygılılık – Sakinlik: Kaygılı kişilik özelliği yüksek olan kişiler *kolay kaygılanan*, belirsizliklere karşı *tahammülsüz*, kolay *panikleyen/telaşlanan*, *suçluluk* duygusu yüksek, insanlara kolay *güvenmeyen* ve sık sık *çaresizlik* duygusu ve *dirençsizlik* duygusu sergileyen, *kuşkulu*, *kararsızlıkları* olan, kolay *gerginleşebilen*, *kırılgan/hassas*, *kötümserliği yüksek* ve de *çekingen* olma özelliklerine sahiptirler.

Yumuşak Huylu – Sert Huylu: Yumuşak huylu insanlar, diğer insanlarla geçimli, insanların sorunlarına karşı duyarlı, yardımsaver, tevazu sahibi, sıcakkanlı, feraset sahibi, ince duygulu rafine özelliklere sahiptirler.

Mükemmeliyetçilik – Dağınıklık/baştan savma: Mükemmeliyetçilik kişilik özelliği yüksek olan insanlar çalışkan, dürüst, düzenli, dayanıklı, zorluklara karşı dayanıklı, detayları önemseyen, beceriklilik duygusu yüksek, disiplinli ve tutumlu/tasarıflu olma özelliklerine sahiptir.

Enerjik (dışa dönüklük) – Sakinlik/sessizlik (İçe Dönüklük): Enerjik kişilik özelliği yüksek olanlar genel olarak yalnız kalmak, yerine sosyalleşen, yalnız iş yapmak yerine *birlikte çalışmayı seven*, sosyal *girişkenliği yüksek* yani sosyal ortamları *sürükleyen veya yönlendirebilen*, sosyal hareketliliği yüksek (*coşkulu, enerjik*), duygularını *dışa yansıtan, hareketli ve aceleci* kişilerdir. Bu kişilik özelliği düşük olan bireyler (içe dönükler) ise yalnız kalmayı tercih eden, ciddi yüzlü, sosyal ortamda geri planda kalan, sesiz/sakin ve tek başına çalışmayı diğer insanlarla çalışmaya tercih eden, enerjisi sönük, duygularını içinde tutan ve görece yavaş hareket eden kişilerdir.

Merhametsiz – Merhametli: Merhametsiz kişilik özelliği yüksek olan kişiler *zorbalık/kabadayılık, kolayca yalan söyleyebilme, hile yapma, ilişkilerde sadakatsizlik, acıma duyguları düşük, tasasız/gamsız, sadakatsiz, haylazlık sergileme ve yıkıcı/devrimci olma* özellikleri barındırırlar. Bu insanlar, çatışmacı ve kavgacı bir doğaya sahiptirler. Filmlerde yer aldığı haliyle gözü pek mafya elemanları bu tür özelliklere sahip kişiler arasından çıkmaktadır. Gözünü hiçbir şeyden (daldan budaktan) sakınmazlar. Karşı tarafın ne hissedebileceğini pek düşünmezler.

Varoluşsal Bütünlük (Geleneksellik/Toplumsallık) – Varoluşsal Parçalanmışlık (Bireysel Özerklik/Özgürlük): Bu özelliği, *din, Tanrı, ahlak, gelenek, geleneksellik (modernlik karşıtlığı), kalp/gönül/aşkılık (pozitivizm/ampirisizm karşıtlığı)* alt boyutları temsil etmektedir. Bu kişilik özelliği düşük olan kişiler varoluşsal bütünlük kaygısı taşımazlar ya da kendilerine özgü yöntemlerle bu ihtiyacı giderirler. Bu yüzden toplumsal değerler yerine bireyselliği ve kendi istedikleri gibi bağımsız davranmayı öncelerler. Bu kişiler, yerleşik değerler yerine o değerlerden 'özgürleşip' liberal olmayı tercih eden, toplumsal dayanışma yerine bireysel özerklik ve kişisel kazanımları öne çıkarırlar.

Bu boyutu bir kişilik özelliği olarak isimlendirmek için 4 özellik bulunmalıdır: (a) toplumsallık bir toplumla veya toplulukla birlik hissetme ve dayanışma güdüsü (bu aynı zamanda yüksek sosyal-kimlik duygusudur), (b) ait hissettiği grupla, toplumsal kurallara uyma ve onları koruma (muhafazakâr olma), (c) *kutsallık* yani evrende varoluşsal bütünlüğü korumak için gerekli olan kutsal bir kaynağın ve işlevselliğinin bulunduğunu kabul etme, (d) son olarak *metafizik boyuta açıklık* (fiziki alanı genişleterek gözle görünmeyen bir dünyanın var olabilme ihtimaline açıklık yani fiziki dünyaya *aşkın* boyut kazandırma).

Asilik/İtaatsizlik – Uysallık/İtaatkârlık: Asi kişilik yapısı yüksek olan bireyler *dik başlı/asi/inatçılık* sergilerler, *asabidirler, başkaldırı ruhu* taşırlar, *itiraz* etmeye meyillidirler, hakları olduğunu düşündükleri şeyler konusunda *çekinmeden* karşıt düşüncelerini ve eleştirilerini dile getirirler, başkalarını *yönlendirip* yönetebileceklerini düşünürler, kolay kolay *beğenmezler/itirazcıdırlar*. Sosyal cesarete ve *hakkını aramaya* eğilimlidirler. İtaat etmeyi sevmezler ve her önüne gelene kolay kolay onay vermezler veya kolay beğenmezler.

Buna karşılık, uysallık ve itaatkârlık yönü yüksek olanlar tartışma söz konusu olduğunda anlaşmaya meyilli, çatışma sevmeyen, kabullenen, pazarlık vb. konularda tartışmadan uzak durmak için çekinen, aktif girişken olmak yerine pasif kalmayı tercih eden, kolay beğenen kişilerdir. Olumsuz şeyler karşısında kabullenmeyi, problemden uzak durmayı ve benimsemediği şeyler de olsa önlerine çıkan olumsuz durumlara veya emirlere itaat etmeyi tercih ederler. Ast-üst ilişkilerinin olduğu yerlerde ve memuriyette aranan özelliklerdir.

Hırs-Hazcılık (Yetinmezlik) – Kanaatkârlık/Züht: Hırs ve hazcılığı yüksek olan bireylerde var olanla *yetinmezlik*, daha fazla *servet ve şöhret elde etme* hırsı, *doymazlık* (kanaatkâr olamama), yüksek *cinsel arzu, açık göz geçinme*, kendini öne çıkarma ya da *tanınma isteği, kendini beğenme* (narsistik öz-sevgi), lüksü ve gösterişi temsil eden yeni *teknolojilere sahip olma* arzuları bulunmaktadır. Bunun karşıtı olarak hırsı olmayan insanlar tanınmak ve öne çıkmak için özel bir çaba harcamazlar, mevcut kazandılarıyla hayatlarını devam ettirmekten şikâyet etmezler, yani kanaatkârdırlar, rekabeti sevmezler ve cinsel arzuları da dâhil zevkleri için özel çaba harcamazlar.

Hayal Genişliği (Estetik) – Hayal Darlığı (Ampirik/rasyonel olanla yetinme): Büyük Beşlide *Deneyime Açıklık* olarak isimlendirilen Hayal Genişliği yüksek olan kişiler *resim, heykel* gibi sanat türlerine, *edebiyata ve şiire* önem verirler, *özgürlüğe düşkün, doğayı* (denizleri, dağları) seven, *dansı ve müziği* önceleyen kişilerdir. Bu kişiler yeni *şeyler keşfetmeye, yaşamaya, görmeye* veya *tatmaya* isteklidirler. Onlar için doğa da bir sanat

eseri gibi üst duygular yaşatan unsurlara sahiptir. Buna karşılık hayal darlığı olan kişiler, günlük beş duyu algılarının ötesine çok fazla hassasiyet göstermezler, özgürlükler yerine sosyal normlara bağlılığı esas alırlar, 'bilinen yol' da yürümek isterler ve hayal güçleri sınırlıdır.

Duygusal Yönelim – Gerçekçilik: Duygusal yönelim kişilik özelliği yüksek olan kişiler *romantizmi* sever, kolay *duygulanabilirler* (kolay ağlayabilir), ince duygulu/kolay incinebilir, (bu özelliklerden dolayı da) *gerçekliklerden biraz uzak* kişilerdir. Buna karşılık bu özelliği düşük olan bireylerde yüksek gerçekçilik/realizm, rasyonellik ve düşük duygusallık bulunur; onlar aşk yerine somut ve gerçekçi sonuçlar üzerine odaklanırlar. Diğer ana kişilik özellikleriyle .40'ın üzerindeki ilişkilerine bakıldığında bu kişilerin aynı zamanda cana yakınlık, yardımseverlik, mütevazılık gibi özellikler sergilemektedirler.

Duygusallığın alınganlık düzeyi arttıkça bu konu kaygının bir alt boyutunu oluşturur. Duygusallık romantik olmayan günlük sosyal nezaket ve incelikte kendini gösteriyorsa o zaman *Yumuşak Huyluluk* kategorisi altında yer almaktadır. Görece düşük/orta düzeyde olmak üzere duygusal yönelimin hayal genişliği ile de bağıntısı bulunmaktadır. Bu son boyutun daha fazla geliştirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Hatta bu çalışmada *Duygusal Yönelim*' in alt boyutlarından '*ince duygululuk*', faktör analizinde PC (principle component) yöntemi kullanıldığında *Yumuşak Huyluluk* ana kişilik özelliğinin altına dolmasına rağmen faktör analizinde PC yerine ULS (Unweighted Least Squares) yöntemi kullanıldığında *Duygusal Yönelim* içerisine dahil olduğundan dolayı 12 maddelik ölçeği güçlendirmek için *Duygusal Yönelim* alanına dahil edilmiştir.

3.2. Kişilik Özelliklerinin Genel Sınıflandırılması

Ana kişilik özelliklerinin ve alt boyutlarının kendi aralarındaki ilişkilerinin incelenmesi ana kişilik özelliklerini anlamada daha fazla bilgi verecektir. On faktörlü kişilik ölçeği açılımlı analizde 5 faktöre zorlandığında bu beş boyut *Büyük Beşi* destekler biçimde *Kaygı*, *Mükemmellik*, *Enerjiklik*, *Hayal Genişliği* ve *Merhametsizlik* (yumuşak huyluluğun zıddı) olmaktadır. Bu durumda *Yumuşak Huyluluk* ve *Varoluşsal Bütünlük* ile ilgili maddelerin tamamına yakını *mükemmeliyetçilik* ana boyutu altına toplanmaktadır. Bütün maddeler 6 faktöre zorlandığında ise altıncı faktör ağırlıklı olarak *Mükemmeliyetçilikten* ayrılan *Yumuşak Huyluluk* alt boyutu olmaktadır. 7 faktöre zorlandığında ise önceki altı faktöre ek olarak 7. faktör *Mükemmeliyetçilikten* ayrılarak oluşan *Varoluşsal Bütünlük* olarak ortaya çıkmaktadır. 8 faktöre zorlandığında, sekizinci faktör *Merhametsizlikten* ortaya çıkan *Hırs/Hazcılık*, 9'a zorlandığında dokuzuncu faktör öncekilere ilaveten *Hayal Genişliğinden* ortaya çıkan *Duygusal yönelim* ve 10 faktöre zorlandığında onuncu faktör *Yumuşak Huyluluk* ana yapısından ortaya çıkan (ters kodlanmış haliyle) *Asilik/Geçimsizlik* olarak ortaya çıkmaktadır.

Tablo 4'te de görülebileceği gibi ana boyutların kendi aralarındaki ilişkilere gelince, *Yumuşak Huyluluk*, *Mükemmeliyetçilik*, *Enerjik* ve *Varoluşsal Bütünlük* ile olumlu ve *Merhametsiz* ile olumsuz olmak üzere .40 düzeylerinde ilişkilere sahiptir. Benzer biçimde *Merhametsizlik* ise *Âsilik* ve *Hırs & Hazcılık* ile olumlu ve *Varoluşsal Bütünlük* ile olumsuz olmak üzere .40 düzeyinde ilişkilere sahiptir. İlişkilerin .40'lar düzeyinde olması ilgili kişilik özellikleri arasında önemli örtüşmelerin olduğunu göstermekle birlikte bu özelliklerin birbirlerinin aynaları olduğunu ileri sürece kadar güçlü olmadığı söylenebilir. Aşağıdaki Tablo 3 belki bu alt boyutlar arasındaki örtüşmelerin bir özeti olarak sunulabilir. Buna göre, kişilik özellikleri temelde (ya da Allport'un kullanımıyla *cardinal* düzeyde) 3'e ayrılabilir: *Merhametsiz*, *Âsi*, *Hırs & Hazcılık* gibi sosyallik karşıtı duygular, *Yumuşak Huyluluk*, *Mükemmeliyetçilik*, *Varoluşsal Bütünlük* ve *Hayal Genişliği* gibi sosyallik taraflısı duygular ve *Kaygı* ve *Duygusal Yönelim* gibi ara değişken duygular.

Ara duyguyu temelde *kaygı* temsil etmektedir. Duygusal yönelimin de duygudaki sık değişikliği temsil etmesi bakımından aynı ara kategoride yer alması anlamlıdır. *Hayal Genişliğinin* *Yumuşak Huyluluk*, *Enerjik* ve *Mükemmeliyetçilik* ile olumlu ama *Âsi* ve *Hırs & Hazcılık* ile düşük olumlu ilişkisinin olması bu değişkenin kendine özgü doğasının yansıtan özelliklerdir. Yani ağırlıklı olarak olumlu duygulardan oluşan ancak içinde olumsuz özelliklerin küçük bir kısmının yer aldığı bir kişilik özelliği olduğu ileri sürülebilir (bkz. Tablo 5). Bu anlamda *Hayal Genişliği* belki de diğer olumlu duyguyu temsil eden kişilik

özelliklerinin yanında onların toplumsal alışılmış (conventional) olmalarına karşılık bireysel düzeyde mutluluğu ya da olumlu duyguyu temsil ettiğini ileri sürmek mümkündür.

Tablo 3.

10K Ana kişilik özelliklerinin kendi içinde temel (cardinal) faktör kümeleneşmesi

Ana kişilik Özellikleri	Anti-Sosyal Negatif Duygu	Sosyal Pozitif Duygu	Değişken Ara Duygu
Merhametsizlik	.78		
Asilik	.75		
Hırs & hedonizm	.72		
Varoluşsal bütünlük	-.60	.35	
Enerjiklik		.78	
Mükemmeliyetçilik		.70	
Yumuşak huyluluk	-.43	.69	.39
Hayal genişliği		.62	
Duygusal yönelim		.35	.79
Kaygı	.33	-.35	.76

Tablo 4.

Ana kişilik özelliklerinin betimsel sonuçları ve kendi aralarındaki korelasyonlar

	Betimsel Sonuçlar				Korelasyon								
	Alfa	Mean	SD	%*	YH	KA	MK	MZ	AS	EJ	HH	VB	HG
Yumuşak Huyluluk	.89	3.94	.55	78									
Kaygı	.91	2.81	.75	18	-.11**								
Mükemmeliyetçilik	.90	3.59	.62	54	.49**	-.24**							
Merhametsizlik	.88	1.67	.57	0.6	-.46**	.31**	-.31**						
Asilik	.86	2.74	.65	11	-.21**	.18**	-.04	.46**					
Enerjiklik	.89	3.21	.68	30	.42**	-.30**	.34**	-.04	.17**				
Hırs & Hazcılık	.87	2.78	.67	12	-.09**	.28**	-.05	.43**	.37**	.21**			
Varoluşsal Bütünlük	.92	3.91	.68	74	.46**	-.18**	.38**	-.42**	-.24**	.15**	-.29**		
Hayal Genişliği	.83	3.54	.58	48	.37**	.02	.31**	-.05	.22**	.29**	.21**	.00	
Duygusal Yönelim	.86	3.12	.52	21	.58**	.27**	.22**	-.21**	-.13**	.18**	.08**	.22**	.27**

*%=ortalaması 5 üzerinden 3.5'in üzerinde olan kişilerin yüzdelikleri. YH=Yumuşak huyluluk. KA=Kaygı. MK=Mükemmeliyetçilik. MZ=Merhametsiz. AS=Asi. EJ=Enerjik. HH=Hırs & Hazcılık. Genişliği. VB=Varoluşsal Bütünlük. HG=Hayal Genişliği. DY=Duygusal yönelim

3.3. Kişilik Özelliklerinin Betimsel Özellikleri ve Cinsiyet Dağılımları

Yukarıda Tablo 4'te de görülebileceği gibi kişilik özelliklerini ölçen ölçeklerin maddelerinin iç tutarlılıkları ideal düzeydedir (.80 veya üstü). Ortalamalara ve %'lere bakıldığında en yüksek ortalamaya ve yüzye sahip özellikler sırayla *Yumuşak Huyluluk*, *Varoluşsal Bütünlük*, *Hayal Genişliği* ve *Mükemmeliyetçilik* şeklindedir. En düşük ortalama ise *merhametsizliğe* aittir (0.6).

Kadın ve erkekler arasında kişilik özellikleri bakımından fark olup olmadığını karşılaştırmak için bağımsız örneklem t-testi yürütülmüştür. Sonuçlar *kaygı* (Kadınlar: M = 2.88, SD = .76; Erkekler: M = 2.70, SD = 0.71), *asilik* (Kadınlar: M = 2.70, SD = .64; Erkekler: M = 2.80, SD = 0.66) ve *Duygusal Yönelim* (Kadınlar: M = 3.15, SD = .50; Erkekler: M = 3.06, SD = .53) bakımlarından kadın ve erkekler arasında anlamlı farklar olduğunu göstermiştir (*p* sırayla < .001, .05, .001). Buna göre kadınlar erkeklere göre daha fazla *kaygılı* ve *duygusal yönelime* sahip iken erkekler kadınlara göre daha fazla *asilik* özelliği taşımaktadır.

12 maddelik temel kişilik özelliklerinin, ilk analizde tek faktöre dolan ve 12'den fazla maddesi bulunan ilk analizdeki ana faktörleri oluşturan maddelerden meydana getirilen *alt boyutlarla* ilişkisi aşağıda yer almaktadır.

Tablo 5.

10K Ana kişilik tiplerinin alt boyut özellikleriyle ilişkisi

Alt boyut İsmi	Kod İsim	YH	KA	MK	MZ	AS	EJ	HH	VB	HG	DY
Sıcak Kanlı	SicKanYH1	.83**	-.18**	.41**	-.33**	-.15**	.64**	.03	.36**	.33**	.46**
Güvenilir	GvenlirYH2	.61**	-.18**	.50**	-.48**	-.04	.22**	-.19**	.43**	.31**	.29**
Yardımsever	yardseverYH3	.86**	-.07*	.46**	-.39**	-.03	.40**	-.10**	.47**	.36**	.48**
Mütevazı	mutevazYH5	.74**	-.17**	.50**	-.44**	-.32**	.13**	-.20**	.48**	.28**	.45**
Empati	empatYH6	.54**	-.15**	.48**	-.20**	.16**	.31**	.10**	.22**	.45**	.30**
Hümanist	humanistYH7	.48**	-.16**	.27**	-.26**	-.22**	.31**	-.19**	.28**	.19**	.25**
Karar değiştirme	kararDegKA1	-.08**	.78**	-.28**	.27**	.11**	-.18**	.32**	-.18**	.04	.20**
Kaygı	kaygıKA2	-.09**	.83**	-.10**	.21**	.20**	-.23**	.20**	-.11**	.00	.23**
Karamsarlık	karmsarKA3	-.22**	.68**	-.18**	.28**	.26**	-.32**	.21**	-.18**	-.02	.05
Suçluluk	suclulukKA4	-.01	.69**	-.18**	.22**	.10**	-.20**	.15**	-.04	.02	.25**
Üzüntü	uzuntuKA5	-.12**	.71**	-.18**	.24**	.20**	-.38**	.15**	-.12**	.03	.24**
Telaş	TelasKA6	-.06*	.64**	-.12**	.35**	.35**	.10**	.28**	-.13**	.06*	.22**
İncinme	IncınKA7	.18**	.56**	-.03	.06*	-.04	-.08**	.15**	.09**	.03	.61**
Kuşku	kuskuKA8	-.10**	.80**	-.12**	.37**	.30**	-.23**	.34**	-.20**	.12**	.19**
Çekingen	CekingKA9	-.17**	.51**	-.26**	.11**	-.26**	-.58**	-.03	-.08**	-.17**	.12**
Dirençsiz	DrencsizKA10	-.27**	.63**	-.48**	.24**	.04	-.30**	.19**	-.26**	-.12**	.09**
Rahat/sakin (-)	RahatKA11	-.27**	.63**	-.48**	.24**	.04	-.30**	.19**	-.26**	-.12**	.09**
İnsanlara güvenmeme	guvnszKA12	-.08**	.36**	-.01	.16**	.24**	-.20**	.15**	-.11**	.13**	.05
Çalışkan	calisknMK1	.44**	-.24**	.93**	-.21**	.01	.39**	.03	.33**	.31**	.18**
Düzenli/titiz	DuzentitMK2	.27**	-.16**	.60**	-.30**	-.07*	.09**	-.11**	.29**	.09**	.16**
Detaycı	DetayciMK3	.32**	.07*	.59**	-.14**	.10**	.10**	.10**	.16**	.32**	.24**
Dayanıklı	DayanikMK4	.38**	-.36**	.63**	-.14**	.18**	.40**	.04	.21**	.34**	.06*
İktisatlı	IktisatMK5	.12**	-.19**	.30**	-.25**	-.18**	-.07*	-.24**	.26**	.03	-.06
Ölçülü & dengeli	OlcuDengMK6	.46**	-.22**	.60**	-.36**	-.12**	.10**	-.13**	.37**	.26**	.16**
Kuralcı	KurallarMK7	.40**	-.17**	.56**	-.38**	-.11**	.11**	-.26**	.45**	.12**	.20**
Yetenekli	YetenkMK8	.30**	-.15**	.41**	-.08**	.13**	.34**	.05	.17**	.22**	.18**
Disiplinli	disiplinMK9	.27**	-.24**	.64**	-.13**	.15**	.20**	-.04	.33**	.22**	.02
Hile	hileMZ1	-.40**	.40**	-.35**	.82**	.31**	-.16**	.45**	-.43**	-.04	-.13**
Zampara	zamparMZ2	-.22**	.27**	-.28**	.66**	.33**	.10**	.50**	-.40**	.07*	.00
Acımasız	AcimszMZ3	-.48**	.30**	-.21**	.85**	.57**	-.10**	.41**	-.34**	-.03	-.23**
Duygusuz	DuygsuzMZ4	-.53**	.30**	-.30**	.73**	.38**	-.23**	.36**	-.49**	-.04	-.30**
Yaramaz	YaramzMZ5	-.17**	.22**	-.19**	.64**	.38**	.26**	.37**	-.26**	.13**	.04
Vurdumduymaz	VurdymazMZ6	-.23**	-.14**	-.20**	.51**	.22**	.06*	.21**	-.23**	.04	-.28**
Kontrolsüz	KntrlsuzMZ7	-.23**	.39**	-.27**	.54**	.42**	.02	.40**	-.28**	.07*	.01
Asi/başkaldıran	AsiAS1	-.21**	.21**	-.11**	.49**	.85**	.07*	.34**	-.29**	.21**	-.09**
Eleştiren	ElstrAS2	-.14**	.11**	-.03	.38**	.72**	.16**	.33**	-.20**	.19**	-.13**
Öfkeli	OfkeAS3	-.32**	.41**	-.16**	.43**	.69**	-.07*	.26**	-.19**	.01	-.05

Tablo 3'in Devamı											
İnsanları yönlendirme	ManipAS4	.19**	-.13**	.30**	.16**	.52**	.52**	.33**	.07*	.26**	.03
Uysal (-)	UysalAS5	-.29**	-.24**	-.03	.05	.47**	.09**	.08**	-.21**	.09**	-.33**
Çekinmez	CekinmzAS6	.14**	-.31**	.26**	.12**	.52**	.51**	.13**	.02	.29**	-.07*
İnatçı	InatciAS7	-.14**	.24**	.05	.38**	.74**	.04	.36**	-.11**	.16**	-.03
Kolay beğenmeyen	MuskPerAS8	-.07*	.30**	.02	.16**	.33**	-.13**	.25**	-.10**	.16**	.02
Coşku	coskuEJ1	.34**	-.10**	.27**	.11**	.23**	.82**	.28**	.04	.35**	.26**
İçe dönük (-)	IcedonEJ2	.20**	-.32**	.15**	-.09**	.15**	.74**	.23**	.04	.09**	.00
Girişken	giriskeEJ3	.33**	-.27**	.43**	-.01	.24**	.75**	.16**	.16**	.28**	.10**
Çok arkadaş sahibi	cokarkadEJ4	.40**	-.18**	.24**	-.05	.05	.73**	.13**	.19**	.24**	.17**
Ağırbaşlı (-)	AgirbasEJ5	-.35**	.09**	-.40**	.27**	.19**	.16**	.11**	-.34**	-.09**	-.17**
Mesafeli (-)	mesafeEJ6	.20**	-.29**	.05	-.21**	-.16**	.45**	-.08**	.10**	-.05	.05
Tek başına iş yapma (-)	teklikeEJ7	.12**	-.07*	-.01	-.03	-.09**	.26**	.02	.09**	-.09**	.05
Acelecilik	aceleisEJ8	.02	.30**	.03	.16**	.28**	.30**	.19**	.03	.03	.15**
Hırs	HirsHH1	-.04	.26**	.07*	.39**	.37**	.21**	.96**	-.20**	.22**	.07*
Kanaatkar (-)	KnaatkrHH2	-.34**	.19**	-.33**	.32**	.23**	-.06*	.59**	-.43**	-.03	-.11**
Cinsel arzu	cinselHH3	-.05	.15**	-.16**	.37**	.28**	.19**	.64**	-.28**	.18**	.11**
Narsistik öz-sevgi	ozsevgHH4	.21**	-.19**	.29**	.06*	.17**	.41**	.29**	.09**	.23**	.09**
Açık göz/uyanık	AcikgozHH5	-.03	-.04	.11**	.27**	.35**	.25**	.33**	-.02	.08**	-.08**
Teknoloji sevgisi	teknHH6	.12**	.05	.06*	.12**	.16**	.16**	.35**	-.03	.20**	.04
Din	dinVB1	.41**	-.18**	.33**	-.35**	-.20**	.15**	-.26**	.92**	.00	.21**
Tanrı	tanrıVB2	.36**	-.15**	.25**	-.38**	-.18**	.14**	-.18**	.80**	.02	.17**
Ahlak	ahlakVB3	.50**	-.19**	.43**	-.49**	-.23**	.13**	-.29**	.84**	.08**	.23**
Gelenek	gelenkVB4	.39**	-.12**	.39**	-.29**	-.20**	.16**	-.26**	.80**	-.03	.20**
Modernlik(-)	modernVB5	.05	-.17**	.03	-.26**	-.31**	-.08**	-.40**	.47**	-.27**	-.03
Pozitivizm(-)	PozitVB6	.12**	-.09**	.01	-.28**	-.12**	.02	-.16**	.32**	.01	.08**
Özgürlük	ozgurHG1	.26**	.03	.18**	.00	.29**	.22**	.30**	-.09**	.67**	.15**
Hayal genişliği	haygHG2	.36**	.00	.38**	.00	.24**	.35**	.26**	.07*	.73**	.31**
Doğa sevgisi	dogaHG3	.36**	-.07*	.30**	-.26**	-.03	.15**	-.12**	.22**	.58**	.25**
Resim/heykel	GuzsanatHG4	.10**	.08**	.08**	.09**	.18**	.09**	.13**	-.17**	.75**	.10**
Şiir/Edebiyat	siiredHG5	.17**	-.05	.23**	-.02	.10**	.11**	-.04	.04	.43**	.15**
Dans-müzik	dansmuzHG6	.22**	.08**	.07*	.05	.27**	.32**	.34**	-.11**	.55**	.27**
Duygusal duyarlılık	sulgozDU1	.30**	.34**	.04	-.11**	-.11**	.04	.02	.10**	.10**	.81**
Romantik	RmntikDU2	.32**	.15**	.08**	-.02	-.01	.21**	.24**	.06	.25**	.75**
İnce Duygulu	IncDuygYH4	.77**	.08**	.38**	-.36**	-.16**	.24**	-.05	.33**	.33**	.82**
Gerçekçi (-)	GerckciDU3	-.23**	.07*	-.32**	.12**	-.17**	-.09**	-.03	-.12**	-.23**	.04

YH=Yumuşak huyluluk. KA=Kaygı. MK=Mükemmeliyetçilik. MZ=Merhametsiz. AS=Asi. EJ=Enerjik. HH=Hırs& Hazcılık. Genişliği. VB=Varoluşsal bütünlük. HG=Hayal Genişliği. DY=Duygusal yönelim. *Not: alt boyutlardan ana boyutla düşük korelasyona sahip olan ölçeklerin bu durumu, o ölçeği oluşturan maddelerin ana ölçekte yer almayıp ilk analizde ana faktöre dolan maddelerde yer almış olmasından kaynaklanmaktadır.

3.4. Alt boyutların ana kişilik özellikleri ile ilişkileri

Tablolarda yer alan ve de çok yer tuttuğu için tablolar halinde sunulmamış alt boyutlar arasındaki ilişkilerle ilgili bulgulardan yola çıkarak aşağıdaki kısa yorumlar yapılabilir.

Yumuşak Huyluluğun Yaygınlığı: Görüldüğü gibi ana boyutlar kendi alt boyutlarıyla büyük oranda güçlü korelasyonlara sahiptir. Bununla birlikte bir kaç alt boyut sadece kendi ana kişilik özelliği ile değil diğer ana kişilik özellikleriyle de güçlü (hatta nadiren daha da güçlü) ilişkiye sahiptirler. Bu özellikle *Yumuşak*

Huyluluk alt boyutlarının büyük bir kısmı için geçerlidir. Yani *Yumuşak Huyluluk* alt boyutlarının önemli bir kısmı *Mükemmeliyetçilik*, *Enerjik* ve *Varoluşsal Bütünlük* ile olumlu ilişkilere sahiptir.

Yumuşak Huyluluk alt boyutlarının bir çoğunun *Mükemmeliyetçilik* alt boyutlarıyla .40 üzerinde ilişkisi bulunmaktadır. Bu durum bazen *Yumuşak Huyluluk*, *Mükemmeliyetçilik* içinde bir alt boyut olup olmadığını sorgulatacak kadar yüksek olmuştur. Ancak yukarıda da ifade edildiği gibi *Mükemmeliyetçilik* ana boyutunda mükemmellik günlük işler için geçerliken *Yumuşak Huylulukta* ise mükemmellik sosyal ilişkilerde kendini göstermektedir. Başka bir ifade ile *Yumuşak Huylular* nesnede değil ilişkide mükemmeliyetçi, iken *Mükemmeliyetçiler* ilişkiden ziyade işte mükemmeliyetçidirler. Benzer biçimde *Yumuşak Huyluluk* özellikle *yardımsızlık* ve *tevazu* alt boyutlarının *Varoluşsal Bütünlük* alt boyutları ile yüksek düzeyde ilişkili olduğu gözlenmektedir.

Duygusal Duyarlılığın Önemi: Tahmin edilebileceği gibi *ince duygululuk* (*Yumuşak Huyluluk*) ve *kolay incinebilirlik* (*Kaygı*) hem kendi aralarında hem de *Duygusal Yönelim* ile .50'ler düzeyinde güçlü ilişkilere sahiptir. Böylece *Yumuşak Huyluluk* alt boyutlarından *ince duygululuk* boyutu yukarıda da belirtildiği gibi doğal olarak *Duygusal Yönelim* ana boyutu ile yüksek ilişkiye sahip bulunmuştur.

Ortak Değişkenler: *Kaygı* dirençsizlikle/kırılganlıkla doğrudan ilişkiliyken aynı değişkenin olumlu yönünü temsil eden alt boyut yani *dirençli olma* *Mükemmeliyetçilik* ile de ilişkilidir. *Mükemmelliğin* alt boyutu olan *dayanıklılık* da benzer şekilde kendi ana grubundan başka hem *Kaygı* (-.38) hem de *Enerjik olma* ile (.40) ilişkili bulunmuştur. Analizin farklı denemelerinde karşılaştığı gibi, bazı analizlerde *Dirençsizliğin* ayrı bağımsız bir ana boyut olarak ortaya çıktığı olmuştur. *Mükemmelliğin dayanıklılık* boyutunun *Kaygı* alt boyutlarından *dirençsizlik*, *çekingencilik* ve *rahatlık* (-) alt boyutları ile yüksek düzeylerde (korelasyon aralığı=.43-.68) negatif ilişkisi de dirençsizlik boyutunu doğrular niteliktedir.

Üzerinde durulması gereken bir başka değişken *acelecilik* alt boyutudur. *Enerjikliğin* en zayıf alt boyutlarından *acelecilik* bazı analizlerde A-tipi kişilik özelliğini doğrular biçimde bağımsız ayrı bir değişken olarak çıkmaktadır. *Kaygı* boyutlarından *telaş* ile yüksek ilişkisi dikkate alındığında ve de özellikle diğer hiçbir ana kişilik özelliği ile göze çarparak düzeyde anlamlı bir ilişkisi bulunmadığı dikkate alındığında *aceleciliği*, bünyesinde dürtüsellik bulunduran ayrı bağımsız bir değişken olarak düşünmek te mümkündür. *Acelecilik* kişilik özelliği, alt boyutlar toplu faktör analizine tabi tutulduğunda ve maddeler 11. faktöre zorlandığında 11. faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Sosyal enerjinin en zayıf ilişkili ($r=.47$) bileşeni olarak ve belki de A-Tipi kişilik özelliğini dikkate alarak bağımsız bir ana kişilik özelliği olabileceği üzerinde durulabilir.

Son olarak dürüstlük, *tevazu* (*Yumuşak Huyluluk*) ve *kuralcılık* (*Mükemmeliyetçilik*) konusu bulunmaktadır. Analiz sonuçlarından da incelenebileceği gibi *tevazu* hem *Yumuşak Huyluluk* hem de *Varoluşsal Bütünlük* değişkenlerinin bir özelliğidir. *Dürüstlük* ise *Mükemmeliyetçilik* kadar *Varoluşsal Bütünlük* ile de yüksek düzeyde ilintilidir. İlâveten *dürüstlük* aynı zamanda *Merhametsiz* ana değişkeninin karşıtı bir özelliktir. Benzer biçimde *kuralcılık* *Mükemmeliyetçilik* ile birlikte *Varoluşsal Bütünlük* ile de yüksek ilişkiye sahiptir. Bu durum bu üç ana kişilik özelliğinin birbirine yakınlığını doğrular nitelikte olduğunu göstermektedir.

Enerjikliğin çelişkiselliği: *Enerjik* alt boyutlarından *coşkulu olmanın* *Hayal Genişliği* alt boyutlarından *Hayal Genişliği* ve *dans & müzik* ile orta düzeyde (.43 ve .42) ilişkisi bulunmaktadır. *Enerjikliğin* neşelilik yönü dikkate alındığında bu ilişki tutarlı gözükmektedir. *Enerjilik* bünyesinde bir düzeye kadar saldırgan bir boyut da taşımaktadır. *Âsiliğin*, *insanları yönlendirme* alt boyutu ile *çekinmezlik* alt boyutlarının *Enerjik* alt boyutlarından *coşkunluk*, *içe dönüklük* (-) ve *girişkenlik* ile .40 düzeylerinde ilişkisi dolayısıyla benzer ortaklıkları bulunduğu ileri sürülebilir. Son olarak *coşkulu olma* ile *yaramaz olma* (*Merhametsiz*) arasında olumlu ilişki (.45) dikkate alındığında enerjikliğin neredeyse kısmî olarak saldırganlığa varan ciddi bir girişkenlik özelliği barındırdığı dile getirilebilir.

Yumuşak Huyluluğu Enerjik olmaktan ayrı kılan nitelik: *Yumuşak Huyluluk* ve *Enerjik olma* değişkenlerinden her ikisi de olumlu duyguları temsil etmektedir. Bununla birlikte *Enerjikler* kendilerini başkalarının yanında onları nesne göreyerek kendilerini şımartarak mutlu olabilecekleri, *Yumuşak*

Huyuluların ise başkalarına mutluluk vererek mutlu oldukları öne sürülebilir. Yani *Enerjik* bencilliğe *Yumuşak Huyululuk* ise biraz daha belirli bir toplumsal faydalılık duygusuna dayanmaktadır.

Hırs & hazcılık ve Varoluşsal bütünlüğü bir araya getiren kanaatkârlık: Hırs & Hazcılığın alt boyutu olarak ortaya çıkan ve karşıtıyla *Hırs & Hazcılığı* ölçmenin hedeflendiği *kanaatkârlık* aynı zamanda *Varoluşsal Bütünlük* ile (özellikle *ahlak ve gelenek* alt boyutlarıyla) yüksek korelasyona sahiptir. Bu anlamda *Varoluşsal Bütünlük* yönelimli insanlar belki de genel varoluşsal bütünleşme enerjilerini kullanarak *kanaatkârlık* mekanizması ile fakirlik ve zenginlik arasındaki kaygı verici uçurumu azaltabilecek bir potansiyel sergilemektedirler.

Varoluşsal Bütünlük ve Hayal Genişliği Açmazı: Geleneksel dindarlıkla da ilgisi bulunan Varoluşsal Bütünlük alt boyutlarının *Hayal Genişliği* alt boyutlarıyla .40 düzeyinde ilişkileri bulunmamaktadır. Bu da *Hayal Genişliğinin* sanıldığı aksine *Varoluşsal Bütünlüğün* karşıtı olmadığı tezini ya da *Hayal Genişliğinin* karşıtının muhafazakârlık olmadığı düşüncesini doğrulamaktadır. *Hayal Genişliğine* gelince *Hayal Genişliği* yüksek olan insanlar bünyelerinde hem *sosyallik* hem de *merhametsizlik* özelliklerinin küçük dozlarını taşıyan kendine özgü kişilikler oldukları dile getirilebilir.

Merhametsizliğin Kapsama Alanı: Asilik ile *Merhametsizlik* ana boyutları arasında özellikle *acımasızlık (Merhametsiz)* boyutunda yüksek düzeyde örtüşme yer almaktadır. Asilikten farklı olarak belki özellikle *Merhametsizlik, Varoluşsal Bütünlük* ile birkaç alt boyut düzeyinde -.40 veya üzerinde olumsuz şekilde ilişkili bulunmuştur. Bu anlamda *Varoluşsal Bütünlük* adeta *Merhametsizliğin* karşıtı gibi durmaktadır ki literatürdeki psikotizm için *sert mizaçlı* ve dindarlık için *yumuşak mizaçlı* (tough-minded vs tender-minded) ayırımını doğrulamaktadır. *Para-şöhret hırsının* ve de *cinsel arzusunun* da *Merhametsizlik* ile olumlu (sırayla .40 ve .44) ilişkisi bulunmaktadır. İçerikleri de dikkate alındığında bu ilişkiler *Merhametsizlik, Asilik* ve *Hırs & hazcılık* üçlüsü bize siyah üçlüyü (dark triad) (narsisizm, makyavelizm, psikopati) hatırlatmaktadır.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu çalışmada kültürel bağlam dikkate alınarak 10 kişilik özelliği belirlenmiş, sınıflandırılmış ve isimlendirilmiştir. Kişilik özelliklerini mevcut uluslararası bilinen 5 özelliğe zorlamak yerine pratik ve açıklayıcı olması için yerel anlamlılık dikkate alınmıştır. Örneğin, Türk toplumunda *başkaldırma* ve karşıtı *boyun eğme, duygusallık, kolektif olma* özellikleri öteden beri bilinmektedir. Bu özellikler bu çalışmada kişilik sınıflandırmasında kendilerine yer edinmişlerdir.

Belirlenen kişilik özelliklerinin bazıları *Büyük Beş* modelinde doğrudan yer almamakta ancak mesela otoriteryanizm ve psikotizm gibi bilinen kişilik özelliklerini doğrulamaktadır. Bu çalışma sonuçta *Hexaco* modelinde belirtilen *Büyük Beş* modeli dışındaki *tevazu* (ki bu çalışmada *Yumuşak Huyululuk* ana özelliği içinde yer almaktadır) boyutunu doğrulaması bakımından da anlamlı bir çalışma olmuştur (bkz. Thielmann vd., 2020). Son olarak modern yaşam tarzında sık sık gözlemlenen *Hırs & Hazcılık* boyutunun ortaya çıkması kapitalistik günlük yaşamın yorumlanması ve yansıtılması bakımından oldukça anlamlı olmuştur. Bu durum aynı zamanda Freud'un kişilik kuramındaki *İd* boyutunu doğrular niteliktedir.

Sonuçta yukarıda belirlenen 10 kişilik özelliği *işte mükemmeliyetçilik* ile doyum, *ilişkide mükemmeliyetçilik (Yumuşak Huyululuk)* ile doyum, *başkalarıyla kendisi için doyum (Enerjik)*, *başkalarıyla ve evrenle bütünleşerek başkası ile doyum (Varoluşsal Bütünlük)*, *başkasını ezmeyok sayma üzerinden bencil doyum (Merhametsizlik)*, *başkasını eleştirme ve onlara tutumsal üstünlük kurma üzerinden ben-merkezli doyum (Asilik)*, *başkalarına maddi üstünlük kurma üzerinden ben-merkezli hazcı doyum (Hırs & Hazcılık)*, nesnel olanı hayalde genişleterek elde edilen bireysel doyum (*Hayal Genişliği*), romantik ince

ruh ile kırılganlık mücadelesi (*Duygusal Yönelim*) yoluyla doyum ve kaygılar üzerinden doyum mücadelesi verme (*Kaygı*) şeklinde tasvir edilebilir.

Kişilik Özelliklerinin Kültürel Otantik Yapısı: Kişilik özellikleri ana ve alt özelliklerin sayısı bakımından istenirse estetik amaçla her kişilik özelliği eşit madde ve alt boyut sayısında temsil edilebilir. Örneğin her boyutta 12 madden ve 6 alt boyut yer alabilir. Benzer biçimde sistematik olmak adına her ana ve alt boyutun .40'ın üzerinde aynı anda iki faktöre yüklenmesine izin verilmeyebilir. Ancak insan davranışları oldukça karmaşık bir yapıya sahip olduğundan sistemik olma aşkı insan davranışlarının zengin doğasından önemli bazılarının gözden kaçırılmasına yol açabilir. Bu yüzden bu çalışmada safi sayısal sistemik olmak yerine davranış repertuarının zenginliği korunmaya çalışılmıştır. Bu da bazı durumlarda bir kişilik özelliğine ait alt boyutlardan bazılarının diğer bazı ana boyutlarla belirli düzeylerde örtüşmelerine izin vermeyi gerektirmiştir. Benzer biçimde çalışmada ortaya çıkan kişilik özelliklerini *Büyük Beş* kişilik kuramını doğrulatacak biçimde 5'e indirgenebilir. Ancak bu zorlama yer yer birbiriyle ilintilendirilmesi güç olan bazı özelliklerin bir arada bulunmasına yol açacaktır.

Günlük dindarlıktan Varoluşsal Bütünlük kişilik özelliğine: Varoluşsal Bütünlüğün alanı olarak Maneviyat/dindarlık, temelde toplumsal dayanışma/düzen ve (varoluş ve ölümle ilgili) yaşamın yorumu konusunda bilişsel uyum, bilişsel kapatma ve bilişsel düzenleme arayışı ürünüdür. İnsanlar doğumdan itibaren tikel olaylardan yola çıkarak çevrelerini ve yaşamı bir "tanrı" veya aşkın bir varlık fikri etrafında bir bütün olarak, geniş bir bilişsel çerçevede düzenleme, yapılandırma ve anlamlandırma eğilimindedirler. Bu süreç din ve diğer ideolojiler gibi içinde ahlaki ilkelerin ve diğer normların da yer aldığı kalıp bilişsel sistemlerin doğmasına yol açmaktadır. İnsandaki bu toplumsal ideoloji yaratma eğiliminin evrensel olduğu söylenebilir. Bu, zihnin varoluşla ilgili bir "geşalt" oluşturma çabasıdır. Bu varoluşsal bütünlük çabası, bireyi duygusal algıların ötesini ve ölüm sonrası alanı da kapsadığı için bir tür öz-aşkınlık (self-transcendence) olarak ifade edilir (Levenson, Jennings, Aldwin, & Shiraiishi, 2005; Schwartz, 2007).

Öz-aşkınlık, bireyin sınırlarını aşarak, manevi bir deneyim yaşaması, varlığı daha geniş bir düzeyde algılaması anlamına gelir. Bu süreç, bireyin daha yüce bir varlıkla bağ kurması, kendini güvende hissetmesi ve bir aidiyet duygusu oluşturması anlamına gelir. Jaspers'in (1938) belirttiği gibi, insanlar, varoluşları ve dünyadaki yerleri hakkında anlamlı bir bütünlük hissine ihtiyaç duyarlar. Bu durum kişinin dünya ile olan ilişkisini daha geniş bir çerçevede anlamlandırmasına olanak tanır.

Bu süreç Büyük Beş Modelinde yer alan sosyal Geçimlilik ve Mükemmeliyetçilik kişilik özellikleriyle ilişkilendirilebilir. Ancak, varoluşsal bütünlüğü anlamak için bu iki kavramın yeterli olmayacağı söylenebilir. Varoluşsal bütünlük eğilimi diğer kişilik özellikleriyle etkileşime girebilir. Bireysel düzeydeki varoluşsal bütünlük, Hayal Genişliği ve Varoluşsal Bütünlük özelliklerini birlikte harekete geçiren bir eğilim olabilir. Hayal Genişliği, kişinin beş duyu ile algılayamadığı geniş bir yaşam alanını kapsama isteğiyle ilgilidir; bu istek, toplumsal normlar içinde şekillendiğinde, varoluşsal bütünlük daha kolektif bir boyut kazanır. Öte yandan, bireysel bir çaba olarak, varoluşsal bütünlük kişiyi kendi özgürlüğüyle daha kişisel bir düzeye taşıyabilir.

Düşük anti-sosyal negatif duygulara, içindeki bencil bireysel olanları çıkarmak kaydıyla yüksek sosyal pozitif duygulara ve yine düşük değişken ara duygulara sahip olan bir insan modeli tasavvuf tarafından betimlenmiş maneviyatta yol almış ileri düzey mutasavvıfları hatırlatmaktadır. Bu kişilerde hayal genişliği de vardır ama bu bencil değildir ve toplumsal yararı dikkate alarak büyür.

Varoluşsal Bütünlük ve Mükemmeliyetçilik, bir kişilik özelliği olarak maneviyatın yalnızca bir boyutunu ifade edebilir, ancak bu, maneviyatın bütünü için yeterli değildir. Varoluşsal bütünlük, yalnızca manevi bir boyut değil, aynı zamanda toplumsal işbirliği, zorluklarla mücadele, ahlaki ilişkiler ve toplumun normlarının korunması gibi işlevleri de içerir. Bu bağlamda, varoluşsal bütünlük, sadece mükemmeliyetçilikle değil, aynı zamanda insanın toplumsal bağlarını ve yaşamla olan ilişkisini de kapsar.

Bir kişinin varoluşsal bütünlüğü, tarih, toplum ve değerlerde bütünlük ve süreklilik sağlamak ile hem varlık öncesi hem de varlık sonrası algularla anlamlı bir bütünlük olur. Uygulamada, bu özellik, bir yüce güce inanmayı, düzenli ibadet/ritüel yapmayı, ahlaki değerlere sahip olmayı ve toplumsal dayanışmayı içerir. Ayrıca, kişi, aşkın deneyim arayışıyla çevresindekilere karşı daha merhametli ve nazik olmaya çalışabilir.

Kişilik Özelliklerini İsimlendirme: Kişilik özelliklerini *isimlendirme* konusuna gelince bu çalışmada kişilik özellikleri önceki çalışmalarla büyük oranda örtüşse de iki nedenden dolayı yer yer farklı isimlendirmelere gidilmiştir. Birinci neden dışa dönüklüğün enerjilik olarak isimlendirilmesinde de görüldüğü gibi, bu konudaki maddeler kişinin enerjik/sosyal hareketlilik yönünü daha fazla öne çıkarmaktadır. Yani sadece insanlarla birlikte olma arzusu değil, bunu enerjik biçimde yapma arzusu söz konusudur. Bu yüzden bu faktöre *enerjilik* adı verildi. İkinci neden ise, bazı faktörleri kendi kültürel ve yerel anlayışımıza yakın kavramlarımızla ifade etmek daha anlamlı, anlaşılır ve pratik gelmektedir. Nörotisizm yerine *Kaygı*, sorumluluk yerine *Mükemmeliyetçilik*, psikotisizm yerine *Merhametsizlik* isimlerinin seçilmesinde olduğu gibi.

Sanatsal etkinlikleri ifade etmek için *Büyük Beş*'te kullanılan *deneyime açıklık* olgusu aslında yakından incelendiğinde hayal kurma ve günlük gözle görülen şeylerin hayal ile genişletilmesi etkinliğini içermektedir. Her ne kadar sanat deneyime açık olmayı gerektirse de işin özünde bilişsel bir elastikiyet söz konusudur. Bu anlamda hayal genişliğinin karşıtı muhafazakârlık değil, hayal darlığıdır. Kişi özellikle olgun ya da gelişmiş dindarlıklarda hayal genişliği ile manevi deneyimler yaşayabilir.

Aynı kişide iki ana özelliğin baskın biçimde çatışması durumu: Bu çalışma esnasında elde edilen önemli izlenimlerden biri de psikolojik zorluk yaşayan kişilerde en az iki ana kişilik özelliğinin birbiriyle çatışıyor olabileceği düşüncesidir. Örneğin bir insan hem *Kaygı* hem de *Mükemmeliyetçilik* özelliğine sahip ise bunların birleşmesi ciddi bir gerilim oluşmasına yol açacak ve kişilerin sosyal ilişkilerini olumsuz etkileyebilecektir. Evlerde gelecek muhtemel bir misafir için (sosyal kaygı) sıkı temizlik etkinliğine girmek (*Mükemmeliyetçilik*) bunun için bir örnek oluşturabilir.

Yine bilindiği gibi *histriyonik* kişilik bozukluğu olan bireyler kışkırtıcı elbiseler giyme, dramatik konuşmalar yapma, ayartıcı davranışlar sergileme gibi davranışlarla dikkat çekmeye çalışırlar. Dikkat çekmek için ağlama gibi hızlı değişen ve abartılı duygular sergilerler. Başkalarından sürekli beğeni kazanmaya yönelik güçlü ihtiyaçları bulunur. Takdir edilmediklerinde veya ihmal edildiklerinde stres ve kaygı yaşarlar. Sığ biçimde düşünürler ve etkileşimde bulunurlar. Birilerinden kolay etkilenirler, görüşlerini ortama ayak uydurmak için hızlı değiştirirler. Dikkat odağı olmadıklarında rahatsız veya kaygılı olurlar. Sürekli sosyal etkileşim peşinde olurlar. Cinsel uyarma davranışları sergilerler veya ilgi çekmek için fiziksel görüntülerini kullanırlar. Zorunlu olarak gerçek duygusal bağ kurmadan, flörtöz ve ayartıcı davranış sergilerler (bkz. Moini, 2024). Bu tasvire bakıldığında histriyonik kişilik bozukluğu olan bireylerde hem *Hırs & Hedonizm* hem de *Enerjilik* özelliklerinin çatışır biçimde birlikte bulunmuş olabileceği öne sürülebilir.

Bu çalışmada kişilik özelliklerinin ana alanları ve alt alanları yürütülen ama çalışmaya dâhil edilmeyen doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarında genel olarak belirlenmiş ve netleştirilmiş olmasına rağmen bazı küçük çaplı aksaklıklar nedeniyle bu analizin sonuçlarının sunumunun bir sonraki çalışmaya bırakılması düşünülmüştür. Zira bir sonraki çalışmada madde sayısı görece düşük olacağından katılımcıların anketi daha yüksek bir odaklılıkla doldurmaları mümkün olacaktır. Ayrıca sonraki çalışmada bazı alt boyutların madde sayısı bakımından da tamamlanması mümkün olacaktır. Sonuçta burada sunulan kişilik özellikleri ve onları temsil eden maddeler (bkz. Ek) her ne kadar bilimsel araştırmalarda kullanılabilir olsa da ölçeklerin alt boyutlarının maddelerinin ayırt edilebilmesi,

ölçeklerin daha kısa versiyonunun oluşturulması ve varsa bazı küçük düzeyli eksik noktaların giderilmesi için, içinde doğrulayıcı faktör analizinin de gerçekleştirileceği bir sonraki çalışmayı planlamak yerinde olacaktır.

Kaynakça /Reference

- Adler, A. (1918). *The practice and theory of individual psychology*. Harcourt Brace.
- Adorno, T. W., Frenkel-Brunswik, E., Levinson, D. J., & Sanford, R. N. (1950). *The authoritarian personality*. Harper & Brothers.
- Altan, A. (2017). Makyavelist kişilik eğilimi algılarının yaşamın anlamı ve yaşam doyumu üzerine etkisi. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(1), 53–72.
- Allport, G. W. (1961). *Pattern and growth in personality*. Holt, Rinehart & Winston.
- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.). American Psychiatric Publishing.
- Ashton, M. C., & Lee, K. (2007). Empirical, theoretical, and practical advantages of the HEXACO model of personality structure. *Personality and Social Psychology Review*, 11(2), 150–166.
- Ashton, M. C., Lee, K., & De Vries, R. E. (2014). The HEXACO honesty-humility, agreeableness, and emotionality factors: A review of research and theory. *Personality and Social Psychology Review*, 18(2), 139–152.
- Atkinson, R. L., Atkinson, R. C., Smith, E. E., Bem, D. J., & Hoeksema, S. N. (1999). *Psikolojiye Giriş* (A. Yavuz, Çev.). İstanbul: Arkadaş Yayınları.
- Bacanlı, H., İlhan, T., & Aslan, S. (2009). Beş faktör kuramına dayalı bir kişilik ölçeğinin geliştirilmesi: Sıfatlara dayalı kişilik testi (SDKT). *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(2), 261–279.
- Bal Demircöz, M. ve Şahin Hotun, N. (2011). Cervantes kişilik ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 8(1), 39–45.
- Batıgün, A. D., & Şahin, N. H. (2006). İş stresi ve sağlık psikolojisi araştırmaları için iki ölçek: A-tipi kişilik ve iş doyumu. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 17(1), 32–45.
- Burger, J. M. (2008). *Personality*. Thomson Wadsworth
- Brienza, L., Zennaro, A., Vitolo, E., & Andò, A. (2023). Affective neuroscience personality scale (ANPS) and clinical implications: A systematic review. *Journal of Affective Disorders*, 320, 178-195, <https://doi.org/10.1016/j.jad.2022.09.104>.
- Bulut, M. B., & Yıldız, M. (2018). Boyutlandırılmış beş faktör kişilik envanteri'nin (B5FKE) Türkçeye uyarlanması: Üniversite öğrencileri örnekleminde geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Mediterranean Journal of Humanities*, 8(2), 181–200.
- Caldwell, D. F., & Burger, J. M. (1998). Personality characteristics of job applicants and success in screening interviews. *Personnel Psychology*, 51, 119–136.
- Cannon, W. B. (1929). *Bodily Changes in Pain, Hunger, Fear and Rage: An Account of Recent Research into the Function of Emotional Excitement* (2nd edn). Appleton-Century-Crofts.
- Castelo-Branco, C., Palacios, S., Ferrer-Barriendos, J., Parrilla, J. J., Manubens, M., Alberich, X., ... & Cervantes Study Group. (2008). Understanding how personality factors may influence quality of life: Development and validation of the Cervantes Personality Scale. *Menopause*, 15(5), 914–918.
- Cattell, R. B. (1946). *The description and measurement of personality*. World Book Company

- Cattell, R. B., Eber, H. W., & Tatsuoka, M. M. (1970). *Handbook for the Sixteen Personality Factor Questionnaire (16PF)*. Institute for Personality and Ability Testing.
- Chamorro-Premuzic, T., Von Stumm, S., & Furnham, A. (Eds.). (2015). *The Wiley-Blackwell handbook of individual differences*. John Wiley & Sons.
- Christie, R., & Geis, F. (1970). *Studies in Machiavellianism*. New York: Academic Press.
- Cloninger, C. R. (1987). A systematic method for clinical description and classification of personality variants: A proposal. *Archives of General Psychiatry*, 44(6), 573–588.
- Denollet, J. (2005). DS14: Standard assessment of negative affectivity, social inhibition, and Type D personality. *Psychosomatic Medicine*, 67(1), 89–97. <https://doi.org/10.1097/01.PSY.0000149256.81953.49>
- Eggers, J. (2000). Five-Factor theory of personality: A new and useful lens to explore entrepreneurial action, or another useless dead-end? *The Journal of Private Equity* 4(1):59-63.
- Eysenck, H. J. (1947). *Dimensions of personality*. Routledge and Kegan Paul.
- Freud, S. (1923). *The ego and the id*. Hogarth Press.
- Friedman, H. S., & Schustack, M. W. (2003). *Personality: Classic theories and modern research*. Boston: Allyn & Bacon.
- Friedman, M., & Rosenman, R. H. (1974). *Type A behaviour and your heart*. Knopf.
- Hazar, Ç. M. (2006). Kişilik ve iletişim tipleri. *Selçuk İletişim*, 4(2), 125–140.
- Hofstee, W. K. B., De Raad, B., & Goldberg, L. R. (1992). Integration of the Big Five and circumplex approaches to trait structure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63(1), 146–163.
- Holt, R. R. (1989). *Freud reappraised: A fresh look at psychoanalytic theory*. Guilford Press.
- Horney, K. (1945). *Our inner conflicts: A constructive theory of neurosis*. W. W. Norton & Company.
- Horzum, M. B., Ayas, T., & Padır, M. A. (2017). Beş Faktör kişilik ölçeğinin Türk kültürüne uyarlanması. *Sakarya University Journal of Education*, 7(2), 398–408.
- Hunsberger, B. (1996). Religious fundamentalism, right-wing authoritarianism, and hostility toward homosexuals in non-Christian religious groups. *The International Journal for the Psychology of Religion*, 6(1), 39-49. https://doi.org/10.1207/s15327582ijpr0601_5
- Hutcheson, G., & Sofroniou, N. (1999). *The multivariate social scientist: Introductory statistics using generalized linear models*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Jaspers, K. (1938). *Philosophy of existence* (R. F. Grabau, Trans.). University of Pennsylvania Press.
- Kaiser, H. F. (1974). An index of factorial simplicity. *Psychometrika*, 39(1), 31–36. <https://doi.org/10.1007/BF02291575>
- Karaman, N. G., Doğan, T., & Çoban, A. E. (2010). A study to adapt the Big Five Inventory to Turkish. *Procedia-Social and Behavioural Sciences*, 2(2), 2357–2359.
- Karancı, A. N., Dirik, G. ve Yorulmaz, O. (2007). Eysenck Kişilik Anketi - Gözden Geçirilmiş Kısaltılmış Formunun (EKA-GGK) Türkiye’de geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 18(3), 254-261.
- Lee, K., & Ashton, M. C. (2006). Further assessment of the HEXACO personality inventory: Two new facet scales and an observer report form. *Psychological Assessment*, 18(2), 182–191.
- Lee, K., Ogunfowora, B., & Ashton, M. C. (2005). Personality traits beyond the Big Five: Are they within the HEXACO space? *Journal of Personality*, 73(5), 1437–1463.

- Levenson, M. R., Jennings, P. A., Aldwin, C. M., & Shiraishi, R. W. (2005). Self-transcendence: Conceptualization and measurement. *International Journal of Aging and Human Development*, 60(2), 127-143.
- Maltby, J., Day, L., & Macaskill, A. (2010). *Personality, individual differences and intelligence*. Pearson
- Martin, R. A., Puhlik-Doris, P., Larsen, G., Gray, J., & Weir, K. (2003). Individual differences in uses of humor and their relation to psychological well-being: Development of the humor styles questionnaire. *Journal of Research in Personality*, 37(1), 48-75.
- McCrae, R. R., & Costa, P. T. Jr. (1985). Updating Norman's 'adequate taxonomy': Intelligence and personality dimensions in natural language and in questionnaires. *Journal of Personality and Social Psychology*, 49(3), 710-721.
- McCrae, R. R., & Costa, P. T. Jr. (1987). Validation of the five-factor model of personality across instruments and observers. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(1), 81-90.
- Mischel, W. (1968). *Personality and assessment*. Wiley.
- Moini, J., LoGalbo, A., & Ahangari, R. (2024). Chapter 20 - Personality disorders. In J. Moini, A. LoGalbo, & R. Ahangari (Eds.), *Foundations of the mind, brain, and behavioural relationships* (pp. 333-352): Academic Press.
- Özkarar-Gradwohl, F.G., Panksepp, J., İçöz, F. J., Çetinkaya, H., Köksal, F., Davis, K.L. & Scherler, H. N. (2014), The influence of culture on basic affective systems: The comparison of Turkish and American norms on the affective neuroscience personality scales. *Culture and Brain*, 2, (2), 173-192. DOI 10.1007/s40167-014-0021-9
- Penke, L., Denissen, J. J., & Miller, G. F. (2007). The evolutionary genetics of personality. *European Journal of Personality*, 21(5), 549-587.
- Pervin, L. A., & John, O. P. (2001). *Personality theory and research* (8th ed.). New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Rammstedt, B., & John, O. P. (2007). Measuring personality in one minute or less: A 10-item short version of the Big Five Inventory in English and German. *Journal of Research in Personality*, 41, 203-212. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jrp.2006.02.001>
- Raskin, R. N., & Hall, C. S. (1979). A narcissistic personality inventory. *Psychological Reports*. 45(2), 590. <http://doi.org/10.2466/pr0.1979.45>
- Roccas, S., Sagiv, L., Schwartz, S. H., & Knafo, A. (2002). The Big Five Personality Factors and personal values. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28(6), 789-801. <https://doi.org/10.1177/0146167202289008>
- Rotter, J. B. (1966). Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychological Monographs*, 80 (whole no. 609)
- Rowatt, W. C., & Schmitt, D. P. (2003). Associations between religious orientation and varieties of sexual experience. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 42(3), 455-465. <https://doi.org/10.1111/1468-5906.00194>
- Rushton, J. P. and Irwing, P. (2009). A general factor of personality (GFP) from the Multidimensional Personality Questionnaire. *Personality and Individual Differences*, 47, 571-576.

- Saucier, G., & Goldberg, L. R. (1998). What is beyond the Big Five? *Journal of Personality*, 66, 495–524.
- Schwartz, S. H. (2007). Value orientations: Measurement, antecedents and consequences across nations. In R. Jowell, C. Roberts, R. Fitzgerald, & G. Eva (Eds.), *Measuring attitudes cross-nationally: Lessons from the European Social Survey* (pp. 169–203). Sage Publications, Inc. <https://doi.org/10.4135/9781849209458.n9>
- Sheldon, W. (1970). *Atlas of men*. Macmillan.
- Somer, O. (1998). Türkçe’de kişilik özelliği tanımlayan sıfatların yapısı ve beş faktör modeli. *Türk Psikoloji Dergisi*, 13(42), 17–32.
- Somer, O., & Goldberg, L. R. (1999). Personality processes and individual differences. *Journal of Personality and Social Psychology*, 76(3), 431–450.
- Somer, O., Korkmaz, M., & Tatar, A. (2002). Beş Faktör Kişilik Envanteri’nin geliştirilmesi-I: Ölçek ve alt ölçeklerin oluşturulması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 17(49), 21–33.
- Somer, O., Korkmaz, M., & Tatar, A. (2004). Kuramdan uygulamaya beş faktör kişilik modeli ve beş faktör kişilik envanteri (5FKE). Ege Üniversitesi Edeb. Fak.
- Şahin, F., & Danışman, Ş. (2017). Yaratıcı kişilik özellikleri ölçeği: Güvenilirlik ve geçerlik çalışması. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 747–760.
- Tatar, A. (2021). Uzun form beş faktör kişilik envanteri ve gözden geçirilmiş uzun form altı faktörlü kişilik envanteri faktör yapılarının karşılaştırması. *Humanistic Perspective*, 3(3), 610-625. <https://doi.org/10.47793/hp.978662>
- Tatar, A. (2016). Beş Faktör Kişilik Ölçeğinin kısa formunun geliştirilmesi. *Anatolian Journal of Psychiatry/Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 17.
- Tatar, A. (2017). Büyük Beş-50 Kişilik Testinin Türkçeye çevirisi ve Beş Faktör Kişilik Envanteri Kısa Formu ile karşılaştırılması. *Anatolian Journal of Psychiatry/Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 18(1).
- Tatar, A. (2018a). Çok Boyutlu Kişilik Envanterinin geliştirilmesi: Madde seçimi ve faktör yapısının oluşturulması. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 19, 5–13.
- Tatar, A. (2018b). Gözden geçirilmiş uzun ve kısa form altı faktörlü kişilik envanteri (HEXACO-PI-R) Türkçe formunun psikometrik özelliklerinin incelenmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 1, 5–13
- Temoshok, L., & Dreher, H. (1992). *The Type C connection: The behavioural links to cancer and your health*. Random House.
- Thielmann, I., Akrami, N., Babarović, T., Belloch, A., Bergh, R., Chirumbolo, A., ... & Lee, K. (2020). The HEXACO-100 across 16 languages: A large-scale test of measurement invariance. *Journal of Personality Assessment*, 102(5), 714–726.
- Türk Dil Kurumu. (2009). *Büyük Türkçe sözlük*. Türk Dil Kurum Yay.
- Zhao, N. (2024). The minimum sample size in factor analysis. Retrieved November 15, 2024, from <https://eli.johogo.com/Class/FA-Size.htm>

Ek= 10K Kişilik Ölçeği Maddeleri

YUMUŞAK HUYLULUK (YH)
P153 İnsanlarla iyi geçinme
P283 Merhamet, şefkat ve ince duyguya sahip olma
P126 Temiz kalpli, temiz yürekli, iyi niyetli olma
P142 Geçimli ve uyumlu olma
P117 Hayırsever, iyiliksever ve yardımsever olma
P336 Samimi ve içten olma
P92 İnsanlara anlayışla ve empatiyle yaklaşabilme
P255 Tatlı dil kullanma, nezaket dili kullanma
P203 İnsanlara karşılıksız yardım etme
P250 Özverili olma, gerekenden fazla iyilik yapma
P122 Geçimli, uzlaşmacı ve anlaşma yanlısı olma
P106 Yardım isteyenine yardımına koşma
KAYGI (KA)
P89 Tasa, kaygı, sıkıntı veya endişelilik hali
P327 Tereddütlü olma, emin olamama, belirsizlik yaşama
P170 Telaş, panik ve tedirginlik hissi
P193 Zor zamanlarda kolayca ümitsizleşme
P290 Kararsızlık duygusu
P189 Üzüntülü olma, mutsuzluk
P328 Kuşkulu olma, kuşku taşıma hali
P276 Sık sık pişmanlık duygusu hissetme
P60 Kaygı, stres ve gerilim hali
P146 Kuruntulu, evhamlı, vesveseli ve şüpheli olma
P160 Kötümser, karamsar olma, olaylara öncelikle olumsuz yönlerinden bakma
P194 Sık sık karar değiştirme
MÜKEMMELLİK (MK)
P135 Gayretli ve çalışkan olma
P138 Çalışkan, gayretli, üretken, verimli biri olma
P54 Çalışma arzusunda olma, çalışmayı sevme
P48 Özenli ve itinalı olma
P345 Üstlendiği işleri titizlikle yapma
P21 Titiz ve dikkatli iş yapma
P197 Görev bilinci ve anlayışı yüksek olma
P180 Planlı-programlı yaşama
P76 Başarılı ve üretken biri olma
P148 İşlerini arzu, istek ve hevesle yapma
P181 Hırslı ve azimli olma
P218 Sorumluluk duygusu
MERHAMETSİZLİK (MZ)
P294 Arsız olma, pişkin olma, tınmama, utanmama
P329 Zor durumda kalınca aşırma veya çalma
P174 Şımarık, uçarı, ele avuca sığmaz olma
P342 Efelik taslama, kabadayılık yapma
P209 Hırçın, kavgacı, uyumsuz, ters, sorun çıkarıcı, aksi, belalı ve çatışmacı bir doğaya sahip olma
P331 Ciddi olaylar karşısında vurdumduymaz ve aldırılmaz olma
P128 Sataşma, tehdit etme, zorbalık yapma, kabadayılık yapma eğilimine sahip olma
P279 Ciddi (sonucu riskli olan) yalan söyleme
P220 Zamparalık ve kaçamak yapma eğilimine sahip olma
P143 Başkalarına acı çektirmekten hoşlanma
P278 Kurnazlık, sinsilik
P188 Sadece kendini ve kendi çıkarını düşünme

ASİLİK (AS)
P34 Asi olma, başkaldırıcı olma
P131 Asi, başkaldırıcı ve isyancı bir ruha sahip olma, kafa tutma
P157 İnatçılık, dik başlılık, başeğmezlik
P301 Tartışmacı ve itirazcı olma
P88 Sertlik, kırıcılık ve sivri dillilik
P137 Çatışmacı, muhalif, aykırı olma
P10 İçinden geldiği gibi söyleme, dobra olma, çekinmemeye
P205 Uysal olma, itiraz etmeme, karşı çıkmama (-)
P172 İnatçılık
P15 Söz ustası, laf cambazı, ağız laf yapan, söz söylemesini bilen, hazır-cevap olma
P96 Sinirlilik ve asabilik
P27 Eleştirme, eleştirel biri olma
ENERJİKLİK (EJ)
P292 Konuşkanlık, konuşmayı sevme
P87 Dinamik, hareketli, aktif, canlı ve enerjik olma
P300 İçe dönük, içine kapanık olma (-)
P12 Hayat dolu, canlı, şen, keyifli ve cıvıl cıvıl olma
P112 Mutlu, coşkulu ve neşeli olma
P311 Sosyal ortamlarda öne çıkmama, geri planda kalma (-)
P238 Girişken ve atılgan olma
P346 İnsanlara mesafeli ve uzak durma (-)
P26 Girişkenlik
P319 Coşkulu ve deli dolu olma, ele avuca sığmama
P182 Yeni insanlarla tanışmayı sevme
P281 Çok fazla arkadaşına sahip olma
HIRS&HEDONİZM (HH)
P185 Daha fazlasını elde etme arzusu
P98 Var olandan daha fazlasını edinme arzusu
P14 Para ve servete sahip olma isteği
P52 Şöhret sahibi olmak, meşhur olmak isteme
P184 Kendini göstermeyi ve övgü almayı sevme
P206 Tutku, hirs, aşırı istek sahibi olma
P246 Çekici, cazibeli, yakışıklı, cilveli gözükme arzusu
P167 Mülk ve servet kazanmaya çalışma, para biriktirme
P186 Rekabet duygusu
P224 Zevkine düşkün olma, eğlenceyi sevme
P288 Elinde olanla yetinme, kanaatkar olma (-)
P58 Var olanla yetinme (-)
VAROLUŞSAL BÜTÜNLÜK (VB)
P338 Dindar olma, bir dinin değerlerini dikkate alarak yaşama
P277 Dini inanca sahip olma
P344 Geleneksel değerlere önem verme
P272 Muhafazakar ve geleneksel olma
P213 Tanrının büyüklüğünü derinden hissetme
P304 Ahlaka ve ahlaki değerlere önem verme
P244 Manevi yaşamı sevme
P70 Toplumsal kurallara ve değerlere sahip çıkma
P179 Namuslu ve iffetli olmaya önem verme
P42 Kendini bir inanç geleneğine ait ve bağlı hissetme
P176 Ahlaki kurallara uymaya çalışma
P202 Yüce bir varlığa inanma
HAYAL GENİŞLİĞİ (HG)
P309 Güzel sanatlardan birini veya birkaçını (heykel, resim vb.) sevme
P306 Resim sanatını sevme
P183 Doğa, deniz, dağ, gökyüzü ve galaksiler gibi evreni ve doğayı sevme
P267 Geniş görüşlü, geniş ufuklu, bakış açısı geniş olma
P149 Güçlü ve zengin bir hayal dünyasına sahip olma
P280 Özgürlüklere önem verme
P287 Özgür ve bağımsız olmayı sevme
P312 Gök cisimlerine, galaksilere ve evrenin yapısına ilgi duyma

10K Kişilik Envanteri: Türk Dilinde Kişiliğe Yönelik Sözlük Yaklaşımı Üzerine Bir Ön Çalışma

(10K Personality Inventory: A Preliminary Study on Lexical Approach to Personality in the Turkish Language)

P80 Doğayı (ağaçları, kuşları, dağları ve çiçekleri) sevmek
P77 Hayal dünyası geniş olmak
P103 Heykel sanatını sevmek
P284 Yeni şeyler yaşamaya istekli olmak
DUYGUSAL YÖNELİM (DY)
P33 Duygusal ve romantik olmak
P295 Romantikliği ve romantik olmayı sevmek
P30 Kolay duygulanma, sulu gözlü olmak
P257 Gözü sulu olmak, kolay ağlayabilmek
P75 Duygusal ve hisli olmak
P339 Aşk insanı olmak, aşk ruhuna sahip olmak
P283 Merhamet, şefkat ve ince duyguya sahip olmak
P101 İnce duygulu olmak
P51 Yufka yürekli olmak
P99 İnce düşünceli olmak
P150 Duyarlılık hassaslık
P266 Kırılğan, kolay incinebilir olmak

EXTENDED ABSTRACT

1. INTRODUCTION

Personality plays a crucial role in understanding, predicting, and evaluating human behaviour in various aspects of life. Through personality traits, human actions can be explained and anticipated to some extent. One motivation for studying personality is to minimize the harms of dysfunctional behaviours while promoting constructive ones. Another motivation is to understand individuals' potential and identify the most suitable environments for their work or personal lives. Personality research is also employed to analyze preferences and tastes, helping to structure services tailored to individual needs.

Personality research has a long-standing history in psychology, focusing on personality types, traits, and their relationships with other variables. Over the past half-century, the Big Five Personality Traits model, developed by scholars like Allport, McCrae, and Costa, has gained universal acceptance. This model comprises five core dimensions: neuroticism, extraversion, openness to experience, agreeableness, and conscientiousness. In Turkey, many studies have been conducted based on the Big Five model, and it has been culturally adapted to some extent. However, the question of whether these traits are universally applicable or culturally specific remains pertinent.

It is crucial to note that most personality classifications stem from group trends rather than studies of individual personalities. Consequently, applying these classifications rigidly to individuals can be misleading. The term personality trait is preferred over personality type for this reason. For instance, an individual might predominantly display agreeableness while being disorganized in conscientiousness, calm in some aspects of neuroticism but impulsive in others, and open to experiences in certain situations.

The broad and sometimes overlapping nature of personality dimensions remains a subject of discussion. Sub dimensions of traits, or even the traits themselves, are often labelled differently by different theorists. For example, adventurousness is often linked to extraversion, while obedience, a sub dimension of agreeableness, may be categorized under authoritarianism in another framework. The anxiety–emotional stability dimension also illustrates how sub dimensions are treated differently. Cattell, for example, identified sub dimensions such as guilt proneness, self-assurance, tension, relaxation, and effective problem-solving within this domain (Cattell, Eber, & Tatsuoka, 1970).

A review of Turkish personality inventories reveals that nearly all are rooted in the Big Five tradition. However, critiques of the Big Five and six-factor models highlight the need for broader, culturally sensitive measures. Current models may not fully capture the complexity of personality, underscoring the necessity for instruments that account for the cultural and linguistic nuances of Turkish society.

The Big Five approach, primarily a nomothetic framework, identifies traits based on aggregate group data, often neglecting the dynamic interplay of traits within individuals (idiographic perspective). A person's behaviour may simultaneously be influenced by multiple dominant traits, sometimes conflicting. Additionally, self-report methods, commonly used in personality assessment, are subject to social desirability biases and reflect subjective self-perceptions rather than objective measures.

Research Questions and Goals

This study aims to test the cultural validity of the Big Five model within a Turkish sample and explore whether culturally unique personality traits exist beyond the Big Five framework. The study addresses the following research questions:

Can the Big Five model be replicated in the Turkish context?

Are there culturally specific personality traits beyond the Big Five?

How are the Big Five traits expressed uniquely in Turkish culture?

Can additional primary personality dimensions be identified beyond the Big Five?

2. METHOD

This study utilized a personality traits questionnaire developed through the lexical approach. Initially, researchers reviewed the *Büyük Türkçe Sözlük* to identify over 3,000 personality-related terms. Following a detailed qualitative analysis and iterative refinement, including feedback from academics, the list was reduced to 352 items. Participants rated each trait using a five-point scale (e.g., calmness, resilience, stubbornness, spirituality).

The sample consisted of 1,178 participants (63% male, 36% female, 1% unspecified), primarily aged 15–24 (59.4%), with smaller groups aged 25–34 (16%) and 34+ (24.6%). Data were collected between 2020 and 2023, mostly online, from convenience samples of university students and their acquaintances.

Exploratory factor analysis (EFA), correlation analysis, and item-total reliability tests were conducted. Despite the relatively low sample size for 352 items, repeated measures for similar traits justified analysis. EFA scree plots and iterative testing identified 10 primary personality factors as the optimal structure.

3. FINDINGS, DISCUSSION AND RESULTS

This study identifies and classifies ten personality traits with cultural relevance, emphasizing local meaningfulness rather than fitting them into the internationally recognized Five-Factor Model. These are: *Neuroticism*, *modesty/tender-mindedness*, *conscientiousness*, *energetic/extraversion*, *psychoticism*, *greedy-hedonism*, *aesthetics*, *rebellion (vs. submission)*, *existential integration* and *emotional orientation*

Traits such as *rebellion*, *authoritarian-submission*, *emotionality*, and *collectivism* are important in Turkish society and are included in the classification. Some traits, like authoritarianism and psychoticism, validate existing personality concepts. The study also finds that the humility dimension in the HEXACO model is reflected in the "Soft-heartedness" trait. Additionally, the emergence of traits like "Ambition & Hedonism" is relevant for interpreting capitalist lifestyles.

The ten identified traits represent different types of satisfaction: perfectionism through achievement, interpersonal satisfaction (Energetic), existential satisfaction (Existential Integrity), selfish satisfaction through cruelty (Heartlessness/psychoticism), and satisfaction derived from criticism (Rebellion), among others. These traits can overlap, reflecting the complexity of human behaviour, and may occasionally defy reduction into the Five-Factor Model without losing their distinctiveness.

One key discussion involves whether religiosity is a personality trait. While it might not seem like a personality trait in everyday language, it can be seen as a reflection of individual cognitive structures and existential meaning-making. Existential Integrity is described as an individual's tendency to integrate values and the universe into a coherent worldview, which can be achieved through traditional religious or ideological systems.

The study also explores how different traits can conflict in individuals, such as those with both Anxiety and Perfectionism, creating significant psychological tension. Future studies will focus on refining the scale through factor analysis and developing shorter, more focused versions of the scales.

ARAŞTIRMANIN ETİK İZİNİ

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması gerektiği belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Benzer kişilik özelliklerinin yer aldığı daha önceki bir çalışmalarıyla ilgili alınan etik izin bilgisi aşağıda yer almaktadır.

Etik kurul izin bilgileri

Etik değerlendirmeyi yapan kurul adı: İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sosyal Araştırmalar Etik Kurulu

Etik değerlendirme kararının tarihi: 03.09.2014

Etik değerlendirme belgesi sayı numarası: 2014/04

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Çalışma tek yazarlı olduğundan katkı oranı belirtilmeyecektir.

DESTEK ve TEŞEKKÜR BEYANI (ACKNOWLEDGEMENT)

Bu çalışmaya gerek veri toplama aşamasında, gerek kaynaklara ulaşmada değerli katkılarını esirgemeyen Dr. Ç. Eğilmez, Doç. Dr. A. B. Gören, Dr. E. Kurt, Arş. Gör. İ. Aytemur ve Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Psikoloji Lisans öğrencilerine çok değerli katkılarından dolayı teşekkürü borç bilirim.

ÇATIŞMA BEYANI (CONFLICT OF INTEREST)

Araştırmada herhangi bir kişi ya da kurum ile finansal ya da kişisel her hangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.